

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EKREM SEVİL

PLATON'UN TANRI ANLAYIŞI

Mitolojiden rasyonel tanrıya Geçiş

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rant>

PLATON'UN TANRI ANLAYIŞI

-Mitoloji'den Rasyonel Tanrı'ya Geçiş-

birey yayıncılık: 231

İç düzen

Gülseren Efilti

Kapak

Sercan Arslan

Baskı

Lord Matbaası

Cilt

Umut Mücellithanesi

ISBN

975-264-083-4

1 Baskı

Mart 2007

birey yayıncılık

Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.

Üretmen Kitapçılar Çarşısı No. 29/17 Cağaloğlu/İstanbul

Tel: (0 212) 511 33 69 **Fax:** (0 212) 511 77 16

web: www.bireykitap.com **E-mail:** birey@bireykitap.com

PLATON'UN TANRI ANLAYIŞI

-Mitoloji'den Rasyonel Tanrı'ya Geçiş-

Ekrem Sevil

birey

Ekrem Sevil

8 Ocak 1970'de Denizli'de doğdu. İlk ve orta tahsilini Denizli'de tamamladı. 1988'de 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 1997'de Uludağ Üniversitesi -Sosyal Bilimler Enstitüsü-Felsefe Ana Bilim Dalı- Din Felsefesi'nden yüksek lisans yaptı. Bilim uzmanı olarak mastırını tamamladı.

Halen İzmir Bornova Anadolu Lisesi'nde öğretmenlik yapmaktadır. 2003 yılında ülkemizde ve dünyada derin etkiler bırakan Matrix filmi ile Platon'un ideler öğretisini karşılaştırarak "*Platon, Matrix ve Tanrı*" adlı bir çalışma yaptı. Evli olup bir kız ve ikiz erkek çocuk sahibidir.

İÇİNDEKİLER

-ÖNSÖZ	7
-GİRİŞ	11
I. BÖLÜM	
YUNAN POLITEİZMİ VE PLATON'UN TANRI TASAVVURU	15
A- PLATON'UN TANRI'SININ YUNAN POLITEİZMİ İÇİNDEKİ YERİ	15
B- PLATON'DA TEMSİLİ TANRILAR VE FELSEFİ TANRI	17
1. Temsili Tanrılar (Mitolojik)	17
2. Felsefî Tanrı (Demiurgos, Birincil Neden)	21
II. BÖLÜM	
PLATON'DA METAFİZİK VE TEOLOJİK VARLIK OLARAK TANRI	27
A- IDEALAR NAZARİYESİ VE TANRI	27
1. İdealar Nazariyesini Hazırlayan Faktörler	27
2. Platon'un Metafizigi İle Teolojisi Arasındaki Uygunluk... ..	30
3. İdea Nedir?	31
4. Tanrı-İdea İlişkisi ve Tanrı'nın İyi İdea'sı Olması	34
B- TEOLOJİK VARLIK OLARAK TANRI	39
1. Tanrı'nın Nitelikleri... ..	39
a. Değişmezliği	39
b. İyi, Adaletli ve Doğru Olması	40
c. İradesi Olması	41
d. Ezeli - Ebedî Olması	41
e. Erdemli Olması	42
f. Tek Olması	42
g. Yaratıcı Olması	43

C-TANRI'NIN KANITLARI VE BİLİNMESİ	46
I- TANRI'NIN BELLİ BAŞLI KANITLARI	46
A. KOZMOLOJİK KANIT	46
1. Hareket Ettiren Neden Kanıtı	46
2. Yeter -Neden Kanıtı	47
B. GÂYE VE NİZÂM KANITI	49
II- TANRI'NIN BİLİNMESİ VE TANRI HAKKINDA KONUŞMAK	54
III. BÖLÜM	
TANRI, ÂLEM VE İNSAN İLİŞKİSİ	57
A- TANRI-ÂLEM İLİŞKİSİ	57
1. Âlem'in Yaratılması	57
a) Platon'da Yaratmanın Mahiyeti	57
a. 1.) Yaratılışın Nedenleri	59
a. 1. 1.) Zeka (Nous)	60
a. 1. 2.) Zorunluluk	60
a. 1. 2. 1.) İçsel Zorunluluk	61
a. 1. 2. 2.) Dışsal Zorunluluk	63
b) Âlem'in Yaratılması	64
2. Tanrı'nın Âlem İle İlişkisi	67
B- TANRI- İNSAN İLİŞKİSİ	70
1. Tanrı-İnsan İlişkisinin Başlangıcı	70
a) İnsan'ın Yaratılması	70
2. Tanrı'nın İnsan'dan Beklentileri	72
3. İnsan'ın Tanrı ile İletişim Kurma Yolları	78
a) Bilgelik	78
b) Dua	81
c) Sevgi (Eros)	82
4. Ölüm Sonrası, Tanrı-İnsan İlişkisi: Ahiret	84
SONUÇ	87
BİBLİYOGRAFYA	89

ÖNSÖZ

Tanrı'nın varlığı dâhil, ona bağlı pek çok problem, yalnızca günümüz insanının problemi değildir. O, insanın var olusundan ve eleştirel düşüncenin ortaya çıkışından beri, şu veya bu ölçüde insanları meşgul etmiştir, edecektir. Bunu düşünce tarihinde kolayca görebiliriz. Bu konuda hemen hemen her insan, basit olsun rasyonel olsun, bir takım düşüncelere sahiptir. Bütün filozoflar da ister pozitif, ister negatif anlamda, ister az, ister çok, Tanrı ile ilgili çeşitli düşünceler ileriye sürmüşlerdir. İşte Platon da bunlardan biridir. O, Tanrı'yı, metafiziğinin temel kavramı haline getirmiş, O'nu sistemli bir şekilde temellendirdiği için rasyonel teolojinin (Tanrı bilimi) ilk örneklerinden birini ortaya koymuştur.

Platon'un Tanrı konusundaki önemli tutumlarından biri, Tanrı'yı geleneksel Yunan mitolojisinden arındırmaya çalışmasıdır. Tabii ki bu mitolojiyi bazı nedenlerden dolayı idealist sisteminin tamamen dışına atamamıştır. Fakat her şeye rağmen Platon, Tanrı'yı felsefenin ilkelerine göre ele almıştır. Bunu metafizik sisteminden de anlayabiliriz. Platon, Tanrı'sını idealar teorisi ile ilişkilendirerek bu İyi Idea'sını yani Tanrı'yı metafiziği ile uygun bir tarzda ortaya koymuştur.

Platon, Tanrı'yı felsefe tarihinde ilk defa sistematik bir şekilde ele almış ve kanıtlarıyla ortaya koymuştur. Ve bu kanıtlar diğer birçok filozofun Tanrı kanıtlamasına ilham vermiştir.

Platon, Tanrı'nın niteliklerini o güne kadar ele alınmamış bir biçimde işlemiştir. O, Tanrı'ya her açıdan mükemmellik yüklemiştir. Platon, bu Tanrı'ya mutlak güzellik sıfatını vererek Tanrı'yı estetik açıdan betimlemiş; mutlak iyilik sıfatını

vererek Tanrı'yı etik açıdan; mutlak sayı sıfatını vererek Tanrı'yı bilimsel açıdan ortaya koymuştur.

Platon'un Tanrı'sı Deist'lerin Tanrı'sı gibi ötelerin ötesinde insan hayatına soğuk bir Tanrı değil, insanın bütün faaliyetlerinde etkin rol oynayan, insan ile sıcak bir ilişki kuran Tanrı'dır.

Ayrıca Platon, eklektik (her sistemin sunduğunun en iyisini almak, seçmeci) bir filozof olduğu için orta bir yol izlemiştir. Bundan dolayı, kendisinden önceki filozofların aksine hem insan kavramıyla, hem de Tanrı kavramıyla ilgilenmiş ve bu iki varlık arasındaki ilişkiyi canlı tutmuştur. Miletli, İonyalı, Elealı filozoflar, sırf metafizik konularla, doğa sorunu ile onlara göre doğa, Tanrı'dır - ilk ilke (*Arche*) meselesi ile uğraşırken insanı bir kenara itmişler; Sofistler de bunlara bir tepki olarak metafizik konuların bilinemeyeceğini, gerçeğin bulunamayacağını söyleyerek her şeyin ölçüsünün insan olduğunu belirtip sırf insan kavramına yönelmişlerdir. Platon ise bu iki varlık türünü, mükemmel olarak ele almıştır. Hem insanı, yani insanın kendisinin ne olduğunu, insanın toplum ile ilişkisinin nasıl olması gerektiğini belirtmiştir. Hem de Tanrı'nın ne olduğunu ortaya koyarak bu iki varlık arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu, yani insanın Tanrı'ya karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğini, nasıl ilişki kurabileceğini ve Tanrı'nın da insana bu ilişki içerisinde nasıl davrandığını açıklamıştır.

Platon, din felsefesi açısından ayrıca eskatolojiyi (ölüm-ötesi bilimi) ilk defa sistemli şekilde ele almıştır. Ruh'un ölümsüzlüğüne inanan Platon, insanın bedensel ölümünden sonra öteki dünyada yani Hades'te yaşayacağı bir mekan göstermiştir.

Platon, Tanrı'sını, yani İyi İdea'sını her şeyin en âli sebebi olarak görmüş ve hem bilginin hem de varlığın temel sebebi yapmıştır. Bu özelliğiyle Platon, felsefe tarihinde ilk defa epis-

temoloji ve ontolojiyi ilişkilendirip, bu iki bilim dalı arasında uçurumlar açmamıştır.

Böylece Platon, felsefe ve din felsefesi açısından birçok ilkleri ortaya koymuş ve son derece önemli adımlar atmıştır. Batı'da da meşhur olan bir söz vardır: "*Bütün felsefi düşüncelerde Platon ve Aristoteles, dipnot gösterilir.*" Platon, Tanrı'yı rasyonel bir zemin üzerinde ve Idealizm ışığında temellendirdiğinden dolayı Platon, felsefe tarihinde felsefe gibi teolojiyi de ilk defa sistematik tarzda, geleneksel anlayışların dışında, felsefenin ilkelerine göre ele almış bir filozoftur. Böylece onun teolojisi, felsefesi düşünce tarihi boyunca bir çok filozofu, Hıristiyan ilahiyatçıları, Müslüman Tasavvuf ekollerini, Batı'da ve Doğu'da bir çok düşünürü ve sanatçıları etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı Platon'un Tanrı anlayışının ortaya konulmasını yararlı buldum ve böyle bir konu seçtim.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Zeki ÖZCAN hocama, anneme ve babama, ağabeyim Suat Sevil'e, aileme ve teknik yardımlarından dolayı öğretmen arkadaşlarıma, öğrencilerime teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ekrem SEVİL

GİRİŞ

Platon, Tanrı'yı boş inançların, mitolojinin, geleneksel anlayışların dışında, rasyonel ve sistematik bir tarzda ele aldığı için, onun Tanrı'sı metafizik bir varlık yani felsefi bir Tanrı'dır.

Platon, Tanrı'nın var olduğuna inanan bir kişi olarak, her an Tanrı ile ilişki içinde olmayı düşünür. Tanrı'nın inâyetine, yüceliğine, iyiliğine, güzelliğine sığınmayı ister ve Tanrı'yı, lyi ile özdeşleştirir. İşte Platon, bu maddesel şeylerin dünyasından, her an değişmekte ve ölmekte olan, gölge ve yanılsama dünyasından sıyrılıp ötelere, idealar dünyasına, ölmezlik diyârına, gerçek dünyaya çıkmayı istemiş ve bunu gönül, aşk, akıl ve bilgelik ile birleştirerek Tanrı'ya yükseleceğine inanmıştır.

Platon, Tanrı'nın insan biçimli olarak düşünülmesine karşı çıkmış, Yunan mitolojisini bu konuda tenkit etmiştir. Buna rağmen hem yaşadığı çevreden etkilenerek hem de fazla tepki çekmemek için sisteminde bu mitleri kullanmıştır. Ayrıca Platon, ideaları duyulardan ayırdığı, Sokrates akılcılığını çok ileriye götürdüğünden dolayı, idealar öğretisini ve Tanrı'yı anlatabilmek için *sembolik ve mitsel bir dil* kullanmıştır.

Platon, Tanrı'nın *yaratıcılık* özelliğini önemli bir şekilde vurgular. O, yoktan var eden bir Tanrı değil - çünkü yoktan var etme Yunan felsefesinde olmayan bir kavramdır - elindeki, kendisi kadar ezeli araçlarla düzensiz ve gâyesiz materyallerle bir takım *nedenler* ile düzen ve gâye veren bir Tanrı'dır. Tanrı, bu âlemi yaratırken de en mükemmel örnek olan idealara bakarak düzenlemiştir. Ayrıca Platon, Tanrı'yı Deist bir anlayışla ele almamış, Tanrı'nın âlemi düzenledikten sonra ötelere çekilmeyip, her an şekillendirdiği varlıklarla ilgilendiğini, yaratmanın sürekli olduğunu ortaya koymuştur.

Platon, evrenin yaratılmış olmasından yola çıkarak Tanrı'yı kozmolojik ve teleolojik delillerle kanıtlar. Platon'un ortaya koyduğu bu kanıtların tanrıbilim konusunda ilk ve önemli adımlar olduğu görülür. Çünkü bu Tanrı, felsefenin önemli iki sorusunun yani "Nasıl?" ve "Niçin?" sorularının karşılığı olarak, evrenin metafizik temelidir. Platon, "Nasıl?" sorusundan yola çıkıp *kozmojik* olarak Tanrı'yı, birincil neden, nedenlerin en kemallisi biçiminde ortaya koyar. "Niçin?" sorusundan yola çıkarak Tanrı'yı, İyi Idea'sı olarak ele alır ve *teleolojik* olarak evrendeki gâyenin belirleyicisi biçiminde tanımlar.

Platon'un Tanrı tasavvuru metafizik anlayışı ile yani idealar teorisi ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Ve bu Tanrı, İyi Idea'sı olduğu kadar idealar hiyerarşisinin en tepesinde çokluktaki birliği sağlayan bir varlıktır. Var olan her şeyin, her nesnenin de bir ideası bulunmaktadır. Fakat her şey, ideanın bir kopyası olmasına rağmen, bu benzerlik, varlık hiyerarşisinden aşağıya indikçe azalmakta, yukarıya çıkıkça çoğalmaktadır. İşte bu varlıkların ortasında bulunan kendi çapında bir mikro kozmos olan insan idesi, ruhunun us yanını kullanarak bilgelik, erdem ve sevgi ile Tanrı'ya, idealar dünyasına, yüce şeylere yükselmekte, bedensel yanını önemsemediğinde ise aşağıya inmekte ve Tanrı'ya olan benzerliği azalarak Tanrı'dan uzaklaşmaktadır. Böylece Platon, metafizik sisteminin temel dayanağı olan Tanrı'sını yani İyi Idea'sını, her şeyin O'na yöneldiği bir çekim merkezi olarak göstermektedir.

Amaç ve İlkeler;

Bu çalışmamda Platon'un Tanrı'sını, vahiy kaynaklı dinlerin Tanrı'sı açısından ele almayıp, genel olarak din felsefesi açısından, felsefenin ilkelerine göre ele aldım.

Platon'un Tanrı anlayışını bu çalışmamda üç bölüm halinde ortaya koydum. Birinci bölümde Platon'un Tanrı'sının Yunan Politeizm'i ile ilişkisini inceledim. Platon, Yunan mitolo-

jisinden bahsetmiş olsa da O'nun düşündüğü Tanrı, aslında felsefî bir Tanrı olduğu için Platon'un Tanrı tasavvurunu iki açıdan ele aldım. İlk olarak, Politeist Yunan toplumunun tepkisini çekmemek için Platon'un mitolojik tanrılar formunda sunduğu ama aslında tabiat kanunları olan kuvvetleri, "*Temsilli Tanrılar*" başlığı altında inceledim. İkinci olarak, Platon'un metafiziğinde, En Yüksek İyi'si ile özdeşleştirilen Tanrı'yı ise "*Felsefî Tanrı*" adı altında inceledim.

İkinci bölümde Platon'un Tanrı tasavvurunu metafizik ve teolojik açıdan ele aldım. Platon'un Tanrı'sının metafiziği yani idealar teorisi ile uygunluğunu ortaya koydum. Teolojik olarak bu Tanrı'nın önemli bazı sıfatlarını inceleyerek her açıdan mükemmel bir Tanrı olduğunu ortaya koydum. Ayrıca Platon'un Tanrı hakkındaki kanıtlarını sistematik olarak inceledim; bu bölümün sonunda da Tanrı'nın filozoflarca bilinebileceğini fakat bu Tanrı bilgisinin apaçık olarak diğer insanlara anlatılmasının güçlüğü ve bu güçlüğü Platon tarafından sembolik dil kullanılarak çözümlendiğini ortaya koydum.

Üçüncü bölümde ise Tanrı'nın âlem ile ilişkisini, Tanrı'nın yaratma faaliyetini inceledim. Bu yaratmada Tanrı'nın zekâ ve zorunluluk nedenleri ile hareket ettiğini ve evrende gâyesel nedenlerin daha çok ön planda olduğunu ortaya koydum.

Ayrıca Tanrı'nın, insan ile ilişkisini, insanın Tanrı'ya karşı vazifelerini, insanın Tanrı ile üç yolla (bilgelik, duâ, eros/sevgi) ilişki kurabileceğini göstermeye çalıştım ve bu bölümün sonunda Platon eskatolojisini (öte-dünya bilimi) açıklamaya gayret ettim.

Platon'un günümüze gelen eserlerinin kendisine ait olup olmadığı tartışma konusudur. Fakat bu çalışmamda Platon'un Tanrı anlayışını ortaya koyarken, Platon'un kendi eserleri olduğu araştırmacılar tarafından genel olarak kabul edilen yapıtlarından faydalandım. Bu eserler daha çok *Devlet*, *Yasalar*,

Timaios, Phaidon, Menon, Mektuplar ve Epinomis'tir. Şunu da belirtmem gerekir ki, bu incelememde Platon'un bütün eserleri Türkçe'ye çevrildiği için daha çok Platon'un kendi eserlerinden yararlandım. Ayrıca, Platon'la ilgili yardımcı eserlerden, yani hem Türkçe eserlerden hem de A. F. Ashbough'un "*Plato's Theory of Explanation*" adlı İngilizce yapıtından da alıntılar yaptım.

Ayrıca Platon'un eserleriyle ilgili şunu da belirtmem faydalı olacaktır. Platon'un, kendi felsefi sistemi hiçbir zaman son, kesin bir biçim kazanmadığından, problemlerle boyuna uğraşarak sisteminde birtakım gelişmeler olmuştur. Fakat İdea anlayışında bir değişiklik olmamıştır. Yalnız bakış açısına göre değişik kelimeler kullanmış ve düşüncelerini çeşitli diyaloglara serpiştirmiştir. Platon'un diyaloglarını, gençlik, geçit, olgunluk ve yaşlılık dönemlerine ayrılmış olarak bulabiliriz. İşte bu özellikleriyle Platon'u dikkatlice incelemem gerekiyordu. Bundan dolayı da Platon'un sistemini dikkatlice araştırmaya gayret ederek Tanrı anlayışıyla ilgili görüşlerini derli toplu bir araya getirerek felsefe okurlarının daha basit faydalanması için başlıklar altında inceledim.

Ayrıca şunu da belirtmek isterim ki ülkemizde Platon ile ilgili bir çok çalışma olduğunu fark ettim. Fakat özellikle ülkemizde Platon'un Tanrı anlayışı ile ilgili özel bir çalışma olmadığını gördüm. Bundan dolayı bu konunun din felsefesi açısından ülkemizde de çok önemli olacağını düşünerek bu çalışmayı seçtim.

I. BÖLÜM

YUNAN POLİTEİZMİ VE PLATON'UN TANRI TASAVVURU

A) PLATON'UN TANRI'SININ YUNAN POLİTEİZMİ İÇİNDEKİ YERİ

Bir insanın yaşadığı kültür ortamından, inanış ve yaşayışlardan tamamen soyutlanması, onlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Platon da Yunan kültür ortamında yetiştiği için, ondan etkilenmiştir. Geleneksel Yunan mitolojilerinin, kozmogoni tarzda olmasa da, evrenin işleyişi konusunda Platon'un Tanrı anlayışı üzerinde belli bir ölçüde etkili olduğu açıktır. "Platon, tanrıları icat etmedi. Tanrılar ona Yunan Mitoloji'sinden miras kalmıştır."¹

Geleneksel Yunan Politeizm'inde bulunan Olympos'daki Tanrılar, (Zeus, Hera, Apollo, Athena vb.) insan biçimlidir (*antropomorfik*). Bununla birlikte onlar ölümsüzdürler ve insanların hayatlarına yön verirler. E. Gilson, dilimize "*Tanrı ve Felsefe*" adıyla çevrilen kitabında bu mitolojik tanrıların özelliklerini açıklar. "Bütün bu Tanrı adları, kendi başlarına irade ile donatılmış bulunan, insan hayatında faaliyet gösteren ve insanların kaderlerini tepeden değiştiren canlı güçlere (*anima powers*) işaret etmektedir. Çünkü yaşayan bir varlığın başına geleni, yine yaşayan bir kudretin varlığıyla açıklamak Yunanlıların tartışmasız kabul ettikleri bir noktaydı."²

1 Gilson, Etienne, *Tanrı ve Felsefe*, Çev. Prof.Dr.Mehmet AYDIN, Dokuz Eylül Üniv.Yayınları, İstikbal Matbaası, İzmir 1986, S.30

2 a.g.e., S.17-19

Belirttiğimiz gibi Platon, Olympos'daki Tanrılardan söz etmiş olsa da gerçekte düşündüğü mutlak anlamda tek, sonsuz, insan biçimli özelliklerden arınmış, iyilikçi ve yaratıcı, *felsefi bir Tanrı'dır*. Platon, halkı batıl inançlardan kurtarmayı, kursosuz ve iyi olan gerçek bir Tanrı inancı yaratmayı topluma karşı vazgeçilmez bir görev saymış ve mitolojiyi şiirlerinde işleyen şairleri de eleştirmiştir. Çünkü ona göre şairler: “Tanrılar arasında savaşlar, kavgalar, büyük düşmanlıklar, buna benzer daha bir sürü şeyler olduğunu anlatır.”³ Oysa gerçekte bu masallar yalandır. Tanrılara yakışmayacak şeyler söylenmemelidir. Ardından şunu ekler: “Bizce bütün masalların topu yalandır. Bir Tanrıçayla, bilgeler bilgesi Akhilleus, nasıl olurda yüreğinde iki kötülüğü taşıyabilir? Bir yanda alçaklık ve para düşkünlüğü, bir yanda da azgın bir gurur.”⁴

Platon, mitolojik konuları işleyen şairler kadar, bizzat Yunan mitolojisini de tenkit etmiştir. Buna rağmen bu mitolojideki tanrıların adlarına sisteminde yer verir. Bunun nedenlerini ileride anlatacağız. Fakat şu nokta bir gerçektir ki Platon'un düşündüğü Tanrı, felsefi bir Tanrı'dır. Çünkü Platon, bir masalcı değildir. Zaten felsefenin özelliği de masala uzak olmaktır.

3 Platon, *Euthyphron*, Çev. Pertev Naili Baratov, Maarif V.Y., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 9, Maarif Matbaası, İst. 1942, 5 e

4 Platon, *Devlet*, Çev. S.Eyüboğlu, M.A.Cimcoz, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi:9, Evrim Matbaacılık, İstanbul 1992, 391 c

B) PLATON'DA TEMSİLİ TANRILAR VE FELSEFİ TANRI

1. *Temsili Tanrılar (Mitolojik)*

Platon'da Tanrı olgusunun iki görünüşü vardır. O bir taraftan geleneksel-mitolojik tanrıların varlığını, fonksiyonlarını kabul ettiği izlenimi verir. Öbür taraftan bu tanrılara *sembolik* değer atfederek onların yerine Monist bir inanç koymaya çalışır. Fakat bunu yapmak pek o kadar kolay değildir. Çünkü onun Tanrı tasavvuru, topluma taban tabana zıttı. Bu yüzden bütün Grek zihniyetini ve teoloji tasavvurunu karşısına alması gerekiyordu. “Olacak olan tanrı ve yaratılan tanrılar, resmi politeizme aykırı gelmesin diye ortaya atılmıştır. Yaratıcı olan yalnız gerçek Tanrı’dır.”⁵ Üstelik hocası Sokrates’in başına gelenlere de tanık olmuştu. Hocasının durumuna düşmemek için, mitolojik tanrılar eleştirirken *uzlaşmacı* bir yol izledi, onları kendi sistemi içinde ikinci derecede rolü olan tanrılar şeklinde yorumladı. Bundan dolayı Platon, mitolojik tanrılar konusunda daha çok agnostik davrandı. “Platon, insan biçimli tanrıların var oluşu konusunda bilinemezcinin konumunda durmuş gibi görünmektedir.”⁶ diyen F. Copleston’un görüşünü paylaşmamak mümkün değildir.

Platon, yakın dostlarına yazdığı mektuplarda onların, bu “Tanrılar” ifadesini kullanmasını pek ciddiye almamalarını söyler; çünkü Tanrılar ancak alaycı bir kullanımı dile getirir, ciddiyetin bulunmayışını anlatır: “Ciddi olan mektuplarımı,

5 Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, Acar Matb., 1st. 1991, s.56

6 Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi, Cilt I*. Yunan ve Roma Felsefesi, Platon, Çev. Aziz Yardımlı, Idea Yayınları, Murat Ofset, 1st.1985, S.167

ciddi olmayan mektuplarından ayıran işarete gelince: Ciddi mektuplarıma “TANRI”, o kadar ciddi olmayanlara da “TANRILAR” kelimesi ile başlıyorum.”⁷

Platon, gerçek bir Tanrı aramaktadır. Fakat bu mitolojik tanrıları kendi felsefi sisteminde kullanır ve onları bir takım tabiat kanunları ve evrende bulunan semboller ve güçler olarak göstermeye çalışır. Platon, akli açıklama yaparken olası bir açıklama vererek mitostan da yararlanır. “Böyle bir konuda akla en yakın (*Plausible*) olan Mytyos'u kabul ederek daha ilerisine gitmeden buna sevinmeliyiz.”⁸

Platon'un mitosları kullanması, kendi idealar öğretisine de dayandırılmaktadır. Idealar, yüksek yerlerde, duyulamayan şeyler olduğu için, Platon, bunu yaparken diyaloglarında bu konuları efsane üslubuyla anlatmaktadır. “Platon, Sokratesçi akılcılığı o kadar abartmış ki sonunda efsanevi formlara bir dönüşü kaçınılmaz kılmıştır ve burada ancak mecazi deyimler kullanabileceğini görmüştür. Böylece, idealar kuramında efsaneye başvurmasının kaçınılmaz olduğunu görür ve bu bizi, birden en yüksek soyutlamadan, duyuşal-üstü'nün alanına, mitolojinin asıl unsuruna götürür.”⁹

Platon, ayrıca kendi felsefi sistemi içinde bu temsili tanrı-lara, tabiatla bulunan varlıklar ve kanunlar olarak sembolik bir anlam verir. Platon'a göre “Her doğan şey bir neden zorun-luluğu ile doğar.”¹⁰ Onun için evrende bulunan bu nedenle-rin yasaları olması gerekir. İşte bu birtakım şeylere ad olarak

7 Platon. *Mektuplar XII*, Çev. İrfan Şahinbaş, Maarif V.Y., Dünya Edebiya-tından Tercümeleler, Yunan Klasikleri:43, Maarif Matbaası, İst. 1941, 363 b

8. Platon, *Timaios*, Çev.E.Güney, L.Ay, Maarif V.Y., Dünya Edeb. Terc., Yu-nan Klasikleri: 7, Maarif Matb., İstanbul 1949, 29 d

9 Lange, Albert Friedrich, *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamı-nın Eleştirisi*, Cilt 1, Çev.Prof.Dr. Ahmet Arslan, Gündoğan Yayınları, Felse-fe Dizisi: 04,08, Feryal Matbaacılık, Ankara 1990, S.43.-46

10 Platon, *Timaios*, 28 b

verilen Tanrılar, tabiattaki yasaları, (*Nature Kanons*) nedensellikleri ifade eder. Platon, tabiat kanunlarına, sembolik anlamlar vererek onları yaratılmış tanrılar, (*Genneton Theos*) mecazi tanrılar olarak adlandırır. Platon bu yaratılmış tanrıları, evrenin, düzenin kendi çaplarında yöneticisi yapar. Tabiatla ilgili felsefi açıklamalarını, mitsel bir şekilde ifade eder. “Bu ikinci derecedeki Tanrılar, tabiatla hüküm süren güçlerden, tabiat kanunlarından başka bir şey değildir.”¹¹ Görüldüğü gibi Platon, bu Temsili Tanrılara, sistemi içerisinde yer vererek halkın tepkisini de çekmemiş olur.

Platon, sonra şunu eklemektedir ki Tanrı, hem tabiatla bulunan kuvvetleri, hem de tabiat kanunlarını temsil eden varlıkları, yani gözle görünen tanrılar demek olan gök cisimlerini de yaratmıştır. Bundan dolayı da O, asıl anlamda Tanrı’dır. “Herhangi bir tabiat kuvveti, bu kadar büyük kütleleri hep aynı zamanda nasıl oluyor da döndürebiliyor? Bence bu düzenin yaratıcısı Tanrı’dır, başka türlü de olamaz. Bir cisme, yalnız Tanrı, can verebilir.”¹²

Platon’un *Timaios* diyalogunda gerçek Tanrı hakkında sembolik olarak O’na Baba der. Bu gerçek Tanrı’nın yanında yaratılmış tanrıları (tabiat güçlerini temsil eden varlıklar), sembolik olarak Tanrının çocukları olarak gösterir. Bu Tanrı’nın (zaten Tanrı tarafından yaratılmış ve yapacakları şeylerin de tohumunu da O’ndan alan) çocukları: Babalarının isteklerini, emirlerini yerine getirmişler ve Tanrı da onlara-Tanrı’nın çocuklarına- insanların hayatlarını yönlendirmelerini, beslemelerini, ölünce de onları yanlarına almalarını emretmiştir.¹³ Fakat bu yaratılan tanrılar, salt manada bağımsız değil-

11 Paksüt, Fatma, *Platon ve Platon Sonrası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 494, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, S.463

12 Platon, *Epinomis*, Çev. Adnan Cemgil, Maarif V.Y., Dünya Edeb. Terimler, Yunan Klasikleri:36, Maarif Matbaası. İst. 1943, 983 a.b

13 Platon, *Timaios*, 42 e

dirler, çünkü gerçek Tanrı'nın çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmekte ve emirlerine uymaktadırlar. Öyle ise bu tanrılar, gerçek değildirler.

Platon, insanların kendi tabiat tasavvurlarına göre tanrılara ad verdiklerini, insanların bir bakıma tanrıları kendilerinin icat ettiğini belirtmektedir. “ Bence Yunan elinde ilk yaşayanlar, tanrıları olan güneş, ay, yer, yıldızlar ve gök tanrılarına inanıyorlardı; onları sürekli bir devinme ve koşu ile kımıldar gördüklerinden, bu doğal koşmak yetisi ile onları tanrılar diye adlandırmışlardır, daha sonra bütün ötekileri öğrenince de bu adı uygulamışlardır.”¹⁴

Platon, mecazi tanrılar hakkında, *duyum objesi* tabirini kullanmaktan çekinmemektedir. “ Bu konu üzerindeki sözlerimiz artık yeter. Gözle görünen, yaratılmış Tanrıların özüne dair olan açıklamalarımıza burada son verelim.”¹⁵

İşte bu yaratılmış tanrılar aslında ölümlüdürler. Fakat yaratıcının inayeti sayesinde ölmezlik vasfını alırlar. “Ebedi birer Tanrı olan yıldızlar yok olabilirler. Fakat bunlar, yüce birliğin tanrısal iradesiyle varlıklarını muhafaza ederler.”¹⁶ Platon'a göre, ölümlü canlıları, Tanrı'nın yine canlılar gibi ölümlü olan öz çocukları yaratmıştır. Fakat bütün evreni ve kutsal canlıları (*Sonctus animismus*) yaratan ise gerçek Tanrı'dır.

Platon, tanrılarının gerçek aslı nasıl ise öylece anlatılması gerektiğini bildirerek eski inançları, mitolojik yazıtları dolaylı yolla eleştirir ve tavsiyede bulunur. “Tanrılar üzerine söylene-

14 Platon, *Kratylos*, Çev. Suat Y.Baydur, Maarif V.Y., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri:9, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, 397 d

15 Platon, *Timaios*, 40 c

16 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, 2. Cilt, Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1975, S.22

17 Platon, *Timaios*, 69 c

cek masallar ne yolda olacak? Kısaca şu; Tanrı sözde, şarkıda, sahnede de aslında nasıl ise öyle anlatılmalı.”¹⁸

Platon’a göre gök, evren, yıldızlar tanrılık makamındadır. Fakat bu göğün, yıldızların tanrılığının, Yunanlıların yaptıkları heykellerden daha güzel, daha gerçektir. Platon, bunu yaparken kişilerin inançlarını, *tanrı heykellerinden* başka inanç objelerine çekmek için tenkit eder ve insanların gerçek Tanrı’ya ulaşmasını ister. Fakat yine de tanrıların isimlerini korur. Böyle yapmaktan amacı, kişileri ürkütmeden kendi görüşüne, kendi felsefi Tanrı’sına inandırmaktır. “Göklerdeki cisimlerin, her şeyin sebebi ruhtur. Bunların tanrılardan geldiği ispatlanınca şu iki halden birini kabul etmek gerekir: Bunlar ya Tanrı yahut tanrıların tasviri olarak kabul etmemiz gerekir. Böyle olunca, onları bütün tanrı heykellerinin üstünde tutmalı. İnsanların elinden çıkanlar ne daha göze çarpacek yerlerde bulunabilir, ne de saflık, ululuk ve canlılık bakımından daha üstün olabilir.”¹⁹

Görmekteyiz ki Platon, böylece insan biçimli tanrıları ve onların sembolü olan heykelleri tenkit eder ve rasyonel bir Tanrı’ya zemin hazırlamaya çalışır.

2. Felsefi Tanrı (*Demiurgos, Birincil Neden*)

Platon, yukarıda belirttiğimiz sebeplerle tanrılardan, daha doğrusu mitolojik tanrılardan bahsetmiş olsa da, onun gerçekte kabul ettiği Tanrı, mutlak manada tek, kudretli, mükemmel, beşeri zaaflarından arınmış, noksansız, iyilikçi, yaratıcı ve akılsal bir Tanrı’dır. Zaten, *Mektuplar*’ında tanrılar ifadesinin ciddiye alınmaması gerektiğini bildirir. Platon’un metafizik sistemi, yani idealar teorisi ile Tanrı tasavvuru arasında

18 Platon, *Devlet*, 379 a.b

19 Platon, *Epinomis*, 983 e.-984 a.b

uygunluk bulunmaktadır. Burada açıklamalarımıza temel olmak üzere şunu belirtmemiz gerekir: Platon, Tanrı'yı felsefenin zorunlu bir unsuru olarak ele almıştır.

Platon'a göre felsefî Tanrı'nın en belirgin özelliği, bilindiği gibi Grek kültüründe "yokluktan, hiçlikten hiçbir şey var olamaz, ortaya çıkmaz" (*ex nihilo nihil*) anlayışı sebebiyle yoktan yaratan bir Tanrı değil, eldeki malzemeyi kullanarak düzensiz olan şeyleri kudretiyle düzene (*Taxis*) sokan bir mimar, uyumsuz şeyleri, uyumlu hale getiren tanrısal bir erk oluşudur. Tanrı'nın düzenlediği evren, güzeldir. Çünkü örnek (*Exemplaire*) aldığı doğmamış olan ilksiz örnekleri, ideaları kalıp olarak almıştır. "Bu evren en güzel ise, onu yapan iyi ise gözlerini ilksiz örnekten ayırmamıştır."²⁰

Gerçek Tanrı'nın (*Demiurgos*) hazır bulduğu malzemelerden biri de model olarak kullandığı idealar, örnekssel neden olarak karşımızda durmaktadır. *Demiurgos* ise bu örneğe etkiyen bir güç, yarattığı, düzenlediği her şeyin mutlak nedeni olan bir Tanrı'dır. Bundan dolayı Tanrı'yı "Birincil Neden" olarak da ele alabiliriz.

Platon'un felsefesinin temel ilkelerinden biri de doğan her şeyin, neden aracılığıyla doğması ilkesidir. Ve O, bu neden olan şeyin, Grek kültüründeki yaratan ile aynı manaya geldiğini belirtir. " Her meydana gelen şeyin mutlaka bir sebebi olur. Yaratan (*Poietos*) şeyin özü, nedenden ancak adıyla ayrılır. Pek haklı olarak Neden ile Yaratan şeyin aynı olduğunu söyleyebiliriz. "²¹ Görmekteyiz ki Neden kavramı Platon'da çok önemlidir. Çünkü neden kavramını Tanrı'sına bir isim olarak vermiştir.

Madem ki neden ile yaratan şey aynı şeydir ve evren de doğmuştur, o halde evrenin bir mutlak nedeni olan yaratıcı ol-

20 Platon, *Timaios*, 29 a

21 Platon, *Philebos*, Çev.S.Esat Siyavuşgil, M.E.B.Yayınları, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1989, 26 e

malıdır. O, Birincil Neden de tanrısal erk, mutlak neden, Mimar olan Demiurgos'tur. Yani Demiurgos, evrende ve her şeyde etkinliği ve erki olan bir mutlak neden, birincil neden olarak karşımızda durmaktadır. "Birleşmede neden olan bütün özellikler düşünüldüğünde ve *Timaios* diyalogunda olduğu gibi Demiurge'nin *mutlak birliği* kabul edilir."²² Tabii ki her doğan şeyin bir nedeni olacağı için nedenler zinciri halinde başka nedenler de bulunacaktır. Fakat bu nedenler içerisinde öyle bir neden olmalı ki hepsinden en mükemmeli, hepsini içinde toplayan (*Ekhein*) bir neden olsun. O başlangıç noktası (*Terminus ad qua*) da her şeyin yaratıcısı olan ve mutlak neden ve Birincil Neden, Demiurgos olarak belirtilmektedir. "Evren, doğmuş olan şeylerin en güzelidir. Yapıcısı da nedenlerin en kemallisidir."²³

Şunu da belirtmeliyiz ki Tanrı'nın evreni yaratırken kullandığı fiziksel nedenler, Tanrı'ya dıştan dayatılan nedenler değil, (Tanrı, dış zorunlulukla bu şeylere tabi olduğu için değil) Tanrı'nın iradesiyle kullanılan, mutlak olmayan nedenlerdir. Çünkü Tanrı, *fiziksel nedenleri* (İkincil Neden) bir yardımcı, hizmetçi olarak kullanmıştır. "Doğan nesnelerin en güzel ve en iyisinin yapıcısı, kendisi doğan her şeye iyilik katarken bu çeşit nedenlerden yardımcı olarak faydalanmıştır. Bunun içindir ki biri zorunlu, öteki tanrılık, iki çeşit nedeni ayırt etmek gerekir."²⁴

Bundan dolayı fiziksel nedenler, mutlak manada bir neden değil, ikincil anlamda bir nedendir. Asıl ve mutlak neden, nedenlerin en kemallisi olan Tanrıdır. Bu İkincil Nedenlere "Eserin gerçekleştirilmesinde zorunlu olmakla birlikte asıl manada bir

²² Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory Of Explanation*, State University Of Newyork Pres, America 1988. S.61

²³ Platon, *Timaios*, 29 a

²⁴ a.g.e. 68 e

neden olmayan şey anlamındaki bir koşul olan *Synation*.”²⁵ diyebiliriz. Asıl anlamdaki neden yani, tanrısal neden; yani zihne, zekaya (*Nous*) sahip, iyi olan Tanrı’dır.

Özetle diyebiliriz ki “*Synation*” koşul anlamındaki nedenler, bir şeyi yaratan değil; sadece “gerçek nedenin”, bir şeyi, etkiyi yaratmasında kullandığı araç nedenlerdir. Çünkü, “Koşul (*Conditio*), belli bir nedensel bağlantıda etkinin ortaya çıkmasını sağlayan etkindir. Nedenden ayrımı şudur: Neden etkiyi yaratan şeydir, Koşul ise etkinin ortaya çıkışının nedeni değildir, etkiyi yaratmaz, ama nedenin etkiyi (*Effect*) yaratmasını sağlar.”²⁶

Ve bu nedenler, mutlak olmayan nedenler, (tabiat kanunlarını temsil eden mecazi tanrılar) kendi çaplarında yönetici, ikinci dereceden bir neden ve Tanrı’nın gayesini, hedefini gerçekleştirmek için O’nun emriyle hareket eden ikinci dereceden yöneticidirler. “Evrenle ilgilenen varlık, bütünün (*gök*, *Ouranus*) kurtuluşu ve mükemmelliği için en son hedefi gerçekleştirmek üzere bunların her birinin başına bir yönetici koymuştur.”²⁷

Platon, Demiurgos’tan Usta²⁸, Baba²⁹ ve Kaptan³⁰, İyi İdeası olarak bahsetmektedir. Ve bu isimlerin ortak özelliğinin de her şeyin başı, her şeyin ilki, her şeyin temeli, yöneteni olduğu görülmektedir.

25 Arslan, Doç.Dr.Ahmet, *Aristoteles, Metafizik II, Yabancı Terimler Dizisi İçinde*, Ege Üniv. Edeb.Fak. Yay.:74, Ege Üniv.Basımevi, İzmir 1993, Yabancı Terimler Dizisi, S.338

26 Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, Stil Matbaacılık, İstanbul 1994, S.118

27 Platon, *Yasalar*, I.-XII., Çev. C.Şentuna, S.Babür, Kabcacı Yayınevi: 43, Yayıncılık Mat., İst. 1994, 903 b

28 Platon, *Devlet*, 530 b

29 Platon, *Timaios*, 41 a

30 Platon, *Mektuplar VI*, 323 d

Platon, Demiurgos'un evrendeki yöneticiliğini kaptanlık analogisiyle açıklar. Demiurgos ile kaptanın ortak özelliği organizasyondan sorumlu ve o konuda yetkili olmalarıdır. Kaptan, gemicilerin başı olduğu gibi Demiurgos da tanrıların başıdır. "Ya Kaptan nedir? Bir gemici midir yoksa gemicilerin başı mıdır? Gemicilerin başıdır. Gemide gezmesinin gemici olmasının önemi yok. Sanatından, gemicilerin başı olmasından ötürü Kaptan diyoruz ona. O halde böyle bir Kaptan, yani Yöneten bir kimse olarak gözetecek ve buyuracak."³¹

Bu analogiyi yorumlarsak diyebiliriz ki evren bir gemi gibidir ve bu evren gemisinin yürürmesinde birtakım nedenler, araçlar, unsurlar, örnekler (*İlk madde, uzay, Dört öge, Idea*) yardım eder: bunları idare eden, yöneten, gaye veren geminin ve gemicilerin, mürettebatın başında bir Kaptan (Demiurge, Tanrı) bulunmakta ve onlara bilgeligi ve iyiliği ile emretmekte, işleri düzenlemektedir.

Özetle Platon'un ortaya koyduğu felsefi Tanrı, her şeyi planlayan bir Mimar, her şeyi koruyan, gözetken bir Baba, her şeyin başı olan bir Kaptan, her şeyi yöneten bir Kral, her şeye iyilik katan İyi Idea'sı, her şeyin en mükemmel nedeni olan Birincil Neden, her şeyi yaratan Demiurgos olarak gösterilmektedir.

Platon'un metafizik ve tanrıbilimi, kendinden sonraki bütün anlayışlarda etkili olmuş bir felsefedir. "Eski, orta ve yeni çağda yaşayan bütün filozofların en etkilisi, Platon ile Aristoteles'tir. Sonraki çağlar üzerine Platon'un etkisi şu iki nedenle daha büyük olmuştur:

1—Aristoteles'i yetiştiren Platon'dur.

2—Hristiyan Tanrıbilim ve felsefesi XIII. yüzyıla değin, aşaması ne olursa olsun, Aristotelesçi olmaktan çok Platoncudur."³²

31 Platon, Devlet, 341 d.-342 d

32 Russell, Bertrand, Batı Felsefe Tarihi, Çev:M.Sencer, Say Kitap Yay., İstanbul 1983, s. 111

II. BÖLÜM

PLATON'DA METAFİZİK VE TEOLOJİK VARLIK OLARAK TANRI

A- IDEALAR NAZARIYESİ VE TANRI

1. *İdealar Nazariyesi'ni Hazırlayan Faktörler*

Platon'un metafiziği, bilindiği gibi İdealar Öğretisi'ne dayanır. Platon'u bu öğretiye götüren çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler arasında kendinden önceki filozofların bazı görüşlerinin önemli etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. Platon'u etkileyen başlıca filozofların Xenophanes, Pythagoras, Parmenides ve Herakleitos olduğunu biliyoruz. Fakat onu asıl etkileyen filozof, diyaloglarının baş kişisi yaptığı hocası Sokrates'tir. Sokrates, ahlakçı (*ethic*) bir filozof olduğu için, bilgiyi erdem ile özdeşleştirmiş ve ahlaklı olmanın temelini İyi'yi bilmek olarak belirlemiştir. İşte Platon da hocası gibi Sofistlerin rölativizmine karşı savaşmış onların yarara, hazzı dayanan felsefelerine karşı olarak hakikati, bilgeliği, erdemliliği, iyiliği ön plana koymuş ve iyiyi, doğru bir yaşamın kesin ölçüsü yapmıştır. "Platon'un idea öğretisine yol açan nedenlerden biri de İyi'ye dayanan, bilgi yolu ile İyi'yi gerçekleştirmiş olan doğru yaşayışa bağlanmasıdır."³³

Platon, yaşamı felsefe olarak görür, yani erdemi, bilgi ile bir tutar, hiçbir doğru veya hakikatin bulunamayacağını söyleyen Sofistlerin aksine Doğru'nun ya da Hakikat'in bulunabi-

33 Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, Evrim Matb., İst. 1993, S.61

leceğini, araştırılabileceğini ifade eder. Bundan dolayı Platon'a göre hakikati ortaya çıkaran şey, İyî'ye dayanmış olan BİLGİ (*Episteme*)'dir. Hakikati ortaya koyamayan şey sadece SANI'dan ibarettir. " Platon, bilgiyi ikiye ayırır. Bu, Doğru sanı (*Orthe doxa*) ile Bilgi (*Episteme*)'dir. Doğru sanı sallantılı ve süreksizdir, bilgi ise bir temele, bir nedene (*Logos*) bağlıdır." ³⁴ Platon, bu doğru sanı bilgisinin yerini de belirlemiştir. Doğru sanının bulunduğu yer, duyular dünyası (*En tautha*)'dır, yanılsamadır. Çünkü bu görülen evrende her şey durmadan akmakta (*Panta raise*), değişmekte, yanıltmakta ve duyular aldatıcı olduğu için gerçek hakikati verememektedirler. Hakikati ortaya koyan ise hiç değişmeyen İdealardır ve ideaların bilgisi olan felsefi bilgi (*Episteme*)'dir.

Platon, sofistlerin aksine hakikate ulaşılabilceğini her zaman ifade etmiştir. Aşırı şüphecilik insanoğlunun bir gerçeğe ulaşmasını imkânız hale getirir. Örneğin Descartes'taki gibi bir metodik şüphe olursa hakikate ulaşabiliriz. Fakat mutlak şüphecilik insanlığa yapılan bir hakarettir. Tarihin bir kaderi olarak Sofistlerden sonra Sokrates, Platon ve Aristoteles'in gelmesiyle felsefe, bilim ve insanlık derin bir çukurdan kurtarılmıştır. "İlmin, mutlak ve muhakkak bilgiye ermesi mümkün olmadığını kabul eyliyen filozofî mesleklerine şüphecilik *Scepticisme* denir. Sofistlerden çoğu bütün insanlara şamil hakikatin bilinemiyeceğini ileri sürmekle bir şüphecilik kurmuşlardı. Bunlardan sonra gelen Sokrat, Eflâtun, Aristo ise mutlak değişmez hakikatlere insanların varabileceği kanaatinde idiler." ³⁵

Platon, hiç değişmeyen bir gerçeklik aradığından, hem epistemolojik olarak bilginin gerçekliğini, hem de ontolojik olarak varlığın gerçekliğini ortaya koymaktadır. Platon, bu

34 a.g.e., S. 62

35 Erişirgil, Emin, *Filozofiye Başlangıç, Lise Kitapları*, Maarif Vekillîği, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s.26

gerçek varlığı İdea'da ve gerçek bilginin yerini de İdealar Dünyası'nda göstermektedir. Ayrıca şunu belirtebiliriz ki Platon, İdea'yı hem bilginin hem de varlığın en yüce sebebi saydığı için felsefe tarihinde ilk kez *epistemoloji* (bilgi bilim) ile *ontoloji* (varlık bilim) arasında bir ayrım yapmayıp bu iki dalı ilişkilendiren ilk filozoftur. "Platon'un Aristoteles'ten de önce, bilgide ontolojik bakışın, varlık temelli bilgi görüşlerinin başlatıcısı olarak kabul edilmesi gerekir."³⁶

Platon'da idealar dünyası, değişmeyen bir gerçeklik olarak yani hem varlık hem de bilgi olarak durmaktadır. Platon, bu idea öğretisini Devlet diyalogunda *mağara benzetmesiyle* (*Allegorie*) açıklayıp temellendirir. "Yeraltında, yukarıdaki bir açıklıktan ışık alan mağaraya benzer bir yerde insanların bulunduğunu gözünün önüne getir. Burada onlar küçüklüklerinden beri bağlı durumdalar, öyle ki, hiçbir yere kılmıdayamıyorlar. Işık ise onlara arkalarından, yukarıda ve uzakta yana bir ateşten geliyor. Bu ateş ile ateşe arkası dönük tutsaklar arasında, yukarılarda bir yerde, bir yandan öbür yana bir yol uzanıyor. Ve bu yol boyunca adam boyu bir duvar çekilmiş olduğunu düşün. Bu duvarın arkasında birileri duvarın boyunu aşacak yükseklikte tutulmuş türlü türlü biçimlerde kaplar taşıyor ve bu kapları taşıyanların kimisi konuşuyor kimisi susuyor. Bu durumda, buradaki insanlar, ateşin ışığında, karşılarındaki mağara duvarına yansıyan gölgelerinden başka bir şey görebilirler mi? Pekiyi, taşınan o kaplar ne oluyor? Onların da gölgesinin mağara duvarına yansımaları gerekmez mi? Birbirleriyle konuşabilselerdi, sence de, bir adla adlandıracakları bu gölgelerin, arkalarında taşınan şeylerden daha gerçek olduğunu sanmazlar mıydı? Ve şimdi, içlerinden birinin bağlarından kurtarıldığını düşün. Ve ona, ışığa doğru baktığı sırada görmüş olduğu şeylerin boş şeyler olduğu, oysa şimdi geri dö-

36 Tepe, Harun, *Platon'dan Habermas'a Felsefe'de Doğruluk ya da Hakikat*, Ark Yayınevi, Cantekin Matbaacılık, Ank. 1995, s.20

nünce gerçeğe daha yakın olduğu ve asıl şimdi gerçek varlıkların karşısında bulunduğu anlatılsa buna kanacak mıdır? Ve bu önündeki gölgelerin, daha önce ışığa karşı bakarak, güçlkle görebilmiş olduğu şeylerden daha gerçek olduğuna inanacak mıdır?³⁷

2. Platon'un Metafizizi ile Teolojisi Arasındaki Uygunluk

Platon'un Tanrı'sı, mitolojik karakterde olmayıp felsefî bir Tanrı olduğu için, teolojisi idealar teorisi ile metafiziği uygunluk içinde bulunmaktadır. Tanrı, idealar teorisinde, ideaların yani her şeyin başı olarak gösterilmektedir. Tanrı'nın özelliği, değişmeyen, her şeyin başında olan, her şeye can veren, yaratıcı, her şeyin kaynağı olan, mutlak manada güçlü, ezeli ve ebedi olan, gerçek yönetici, ayrıca iyi ve adaletli olan bir Tanrı'dır. Platon'un Tanrı'sının en önemli özelliği iyi ve zeka sahibi oluşudur. Platon, Sokrat'tan aldığı İyi kavramı ile Anaksagoras'tan aldığı NOUS kavramını birleştirir ve bunu Tanrı'nın bir niteliği yapar. "Platon'da Akıl ile Tanrı tümüyle eş anlamlı sözcüklerdir."³⁸

Platon, bütün diğer filozoflar gibi değişmez olanın peşindedir; değişen (*Metaboles*), akış halinde olan şeyleri sevmez. Çünkü değişenlere dayanmak mümkün değildir. İşte İdealar öğretisinde, düşünülür dünya da hiç değişmeyen, hep aynı kalan bir dünya idi ve Tanrı da İdealar dünyasının, bütün İdeaların tepesinde yapıcı ve yönetici olarak hiç değişmeyen bir Tanrı olduğuna göre metafizik ve teolojik uygunluğu görmek mümkündür. "Tanrı, en güzel, en iyi varlık olduğundan hep

37 Platon, *Devlet*, 515-516 d

38 Lange, A. Friedrich, *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, Çev. Ahmet Arslan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, S.38

oldukları gibi kalır. Tanrı'nın kendini değiştirmek istemesi olmayacak bir şeydir.”³⁹

Platon'un metafiziğinde nedensellik (*Causality*) önemlidir. Çünkü var olan şeyler bir neden aracılığı ile doğmaktadır. “Her doğan şeyin mutlaka bir neden yüzünden doğduğunu söylemiştik.”⁴⁰ Bundan dolayı Platon, nedenlerin nedenini, Tanrı'da gösterir. “Evrenin yapıcısı, nedenlerin en kemallisidir.”⁴¹

Platon'un sisteminde iyilik (*Bien*) fikri çok önemli olduğu için, Tanrı'sına da bu ismi vermiştir. Yani her şeyin kaynağı olan bu Tanrı, ideaların en tepesinde bulunan İyi Idea'sıdır. “İşte nesnelere gerçekliğini, kafaya bilme gücünü veren İyi Idea'sıdır, gerçeğin kaynağı O'dur.”⁴²

3. İdea Nedir?

Platon, felsefesini idea kavramı üzerine bina etmiş ve buradan yola çıkarak doğayı, insanı, her şeyi idea ile açıklayan bir sistem kurmuştur. Çünkü Platon'a göre her şeyin aslı ideadır, diğer şeyler ise kopyadır, gölgedir. “İdea, misal, asıldır. Eşya onun kopyalarıdır ve misal eşyada hazırdır.”⁴³

Platon'un İdealar teorisine, Ontolojik olarak baktığımızda *Realist-Idealist*'tir. Epistemolojik olarak ise *Rasyonalist*'tir. Etik açıdan salt bir *İdealist*'tir. Ontolojik olarak Platon'un felsefesi, kendinden önceki felsefeleri birleştiren bir eklektik sistemdir. Herakleitos'un değişme ilkesi ile Parmenides'in değişmezliğini yani Çok ile Bir'i birleştirerek, değişmeyen gerçek

39 Platon, *Devlet*, 381 c

40 Platon, *Timaios* 28 b

41 a.g.e., 29 a

42 Platon, *Devlet*, 508

43 Forlander, Karl, *Felsefe Tarihi I*, Çev.M.İzzet, Evkaf-ı İslami Matbaası, İstanbul 1927, S.116

varlıklara (*Ontos esse*) idealar demek; değişen (*Metaboles*) ve akış halinde olan şeylere gölge olarak bakmaktadır. Çünkü Platon'un her zaman aradığı şey, her alanda mutlak (*Absolutus*) ve değişmeyen (*immutabile*) bir gerçekliktir. "Platon, doğada, ahlak ve toplum yaşamı konusunda mutlak ve değişmez olanla ilgileniyor. O, mutlak ve değişmez olan bir Gerçeklik arıyor."44

Platon'un varlık (*Esse*) olarak bahsettiği değişmeyen gerçek şeyler, idealardır. "Platon, varlığı, idealar ile birleştirir ve duyular alemini gölge sayar."45 İdealar, gerçek bir varlık olunca, duyulur şeylerin, bu dünyanın bir gerçekliği yoktur. Onlar kopyadır, geçici varlıklardır. İdealar, eşyanın aslı olduğu için, eşyalar da ideaların taklidi, ondan pay alan, ona benzeyen bir kopyasıdır. "İdealar, doğada ilk örnekler (*Archetypos*) olarak bulunurlar. Öteki şeyler bunlar gibi görünen ve bunlara benzeyen şeylerdir. Öteki şeylerin oluşmaları için idealardan pay almaları da bunlara benzemekten (*Anologia*) başka bir şey değildir."46

Bu iki varlık türünün ait olduğu *dünyalar* da gerçek ve görüntüden ibaret dünya olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ilki *düşünülür*, ikincisi *duyulur dünyadır* ki ortada gerçek bir varlık ve örnek olan idealar dünyası ve o gerçek varlığın bir kopyası (*Mimema*), benzeri olan duyular dünyası vardır. "Fiziksel dünya, gerçek varlığın bir kopyasıdır."47

Platon'un idesi, Tanrı'nın bir özelliği olarak karşımızda dururken Tanrı kendisinde bulunan bu idelere göre düşünmek-

44 Jostein, Gaarder, *Sofi'nin Dünyası*, Çev. Gülay Kutal, Pan Yayıncılık, İstanbul 1996, S.97

45 Ülken, Hilmi Ziya, *Varlık ve Oluş*, Ankara Üniv. İlahiy. Fak. Yay., Ank.Üniv.Basımevi, Ankara 1968, S.155

46 Platon, *Parmanides*, Çev.Saffet Babür, Ara Yay., Felsefe Dizisi:2, Başaran Matb.,İstanbul 1989, 132 d

47 Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory Of Explanation*, S.7

tedir. Ve bu düşüncenin bir yansıması olarak duyulur dünya oluşmaktadır. “Milâd sıralarında yaşamış olan Yahudi filozofu Philon'a göre Eflâtun'un ideleri, Allah'ın zihninde mevcut olan, Allah'ın düşündüğü fikirler-den başka bir şey değildir.”⁴⁸

Platon'un idealar teorisini genel olarak üç dönemde ele alabiliriz. “Birinci dönemdeki idealar, lojik (Logos) kavram olarak; ikinci dönemdeki idealar, ontolojik varlık olarak; üçüncü dönemdeki idealar ise sayılar (Arithmos) olarak ele alınır.”⁴⁹

İdealar teorisinde duyular dünyası ile idealar dünyasını birbirinden ayırdığını dile getirerek Platon'u eleştirenler olmuştur. Bunların en başında öğrencisi Aristoteles gelmektedir. Aristoteles, bu konudaki fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir. “Böylece O, diğer türden şeylere idealar adını verdi. Duyusal şeylerin ayrı olduklarını ve adlarını onlardan aldıklarını söyledi. Bu onun çözmeden bıraktığı bir sorundur.”⁵⁰ Bu iki dünya arasındaki ayrılık sorununu konumuzun dışına taşmaması için ayrıntılı olarak inceleyemeyeceğiz.

İdealar arasında bir hiyerarşik düzen vardır. “İdealar, bir mertebe silsilesine sahiptirler, bunlar arasında düzenli ve ahenkli bir bağ ve ilişki vardır.”⁵¹ Madem ki idealar arasında bir mertebe vardır, o takdirde ise bu ideaların da tepesinde nihai olarak bir mutlak ide bulunması gerekmektedir. İşte bu en yüce ide de İyi Idea'sı, Tanrı'dır. Hiyerarşik düzenden dolayı ideaları değişik açılardan görmemiz gerekmektedir. “1. Kendi-

48 Von Aster, Ernest, *Felsefe Tarihi Dersleri I*, , İlkçağ Ve Ortaçağ Felsefesi, Çev: Macit Gökberk, A. İhsan Matbaası, İstanbul 1943, s.218

49 Tunalı, İ.Hakkı, *Grek Estetiği*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, S.10

50 Aristoteles, *Metafizik I*, Çev.Ahmet Arslan, Ege Üniv.Edeb. Fak.Yay: 74, Ege Üniv. Basımevi, İzmir 1989, 987 b

51 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, S.18

liğinden IDE (*Auto to eidos*); 2. Şekil verici prensip olarak maddeye etki yapan IDE; TABİAT (*Natura*) 3. Tabiatın kendisine doğru gittiği son gaye olarak IDE; EN YÜKSEK İYİ (*Summum Bonum*).”⁵²

4. Tanrı-İdea İlişkisi ve Tanrı’nın İyi İdea’sı Olması

Platon’un metafiziğindeki idealar dünyasının en tepesinde bulunan İyi İdea’sı Tanrı’nın ta kendisidir. “Platon’un din felsefesi, metafiziksel idealizminin uzantısıdır; çünkü felsefesinin her iki alanında da en temel Idea, İyi İdea’sıdır, en yüksek Tanrı’dır.”⁵³

Felsefe tarihine baktığımızda, varlığı temellendirme işinin, ilk ilkeyi (*Proto arkhe*) araştırmak olduğu görülecektir. Bu ilk ilkeye kimi ateş (*Pyr*), kimi hava (*Aer*), kimi su (*Hydor*), kimi toprak (*Ge*) demiştir. Ardından bu unsurlar birleştirilmiş veya dağıtılmış, sonra atomlar maddi bir ilk ilke olarak varlığın özü kabul edilmiştir.

İşte bu gelişmelerden sonra Platon, ilk ilke olarak hiçbir zaman değişmeyen ve madde ötesi bir varlık olan ilk ilkeyi, kavranabilir, ilk örnekler olarak ideaları kabul etmiştir. O, Ideaları (*Misal*), varlığın (*Essendi*) ve bilginin (*Episteme*) temeli olarak görmüştür. “Misal, bilginin en âli sebebi olduğu gibi, varlığın da en âli sebebidir.”⁵⁴

Platon’a göre idelerin idesi olan Tanrı, her şeyin illeti, sebebi olarak ortada durmaktadır. “Eflatun, bütün değişen varlıkların ve görünüşlerin ardında, ebedi olan şeylerin ilk illeti olarak Allah’ı kabul eder.”⁵⁵

52 Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, S.52

53 Sahakian, William S., *Felsefe Tarihi*, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1990, s.55

54 Namık, Mustafa, *Eflatun*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1933, S.38

55 Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Felsefe*, Sedat Basımevi, İstanbul 1938, s.93

Nasıl ki evrende bir aşamalar dizisi var ise idealar aleminde de kendi arasında hiyerarşik bir dizi vardır. Bütün sistemi kuşatan, içeren bir idea vardır ki o da İyi idea'sıdır. Platon, bunu *Güneş örneği* ile ilişkilendirmektedir. Güneş, duyulur alemde en üst noktadadır. Idealar aleminde de İyi Idea'sı, diğer ideaları kapsar ve içerir. "Görünen dünyada, göz ve görünen nesneler için güneş ne ise kavranan dünyada da İyi, düşünce ve düşünülen şeyler için odur."⁵⁶

İşte burada İyi, güneşe benzetilmekte ve ışığı ile İdelere, nesnelere kendi değerlerini ve güzelliklerini vermekte ve kaynağı olmaktadır. "Bütün misallerin en yüksek misali, Hayr'dır. O en yüksek marifettir, misaller alemindeki güneştir. Zira bütün cisimler ancak bu dünyanın güneşi ile idrak edilebildiği gibi, Misal-i Hayr da bütün diğer misallere nüfuz eder."⁵⁷

Nasıl ki alemde çokluk içinde bir birlik varsa idelerin çokluğunda da bir birlik olacak ve en tepede bu birliği sağlayan, besleyen iyilik sahibi bir varlık olacaktır. O da İyi Idea'sıdır. "Bütün idelerin tevhid edilmiş olmasından en yüksek idenin bulunması icap eder. Platon'a göre bütün idelerin tabii olduğu bu en yüksek ide, İyilik İdesi'dir."⁵⁸

Madem ki ortada bir idea vardır. Öyle ise İdelerin de idesi olan, en son noktada bulunan bu en yüce idea da İyi İdeası, yani Tanrı'dır. "İdealara bir ilk neden aramak gerekirse o mutlak olan idedir. Bu ise tanrısal niteliklere sahip olan bir "Hayr" yani Tanrı demektir."⁵⁹ Platon'un idelerin idesi dediği, bütün ideleri de kapsayan İyi ideası, Tanrı anlamında kullanılır. "Bu en yüksek ide, iyilik idesi ise Platon'un nazarında Ulûhiyet de

⁵⁶ Platon, *Devlet*, 508 c

⁵⁷ Forlander, Karl, *Felsefe Tarihi I*, Çev.Mehmet İzzet, Akaf İslami Matbaası, İstanbul 1927, S.129

⁵⁸ Köni, Yunus Kazım, *Eflatun'un Ide Nazariyesi*, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1937, S. 21

⁵⁹ Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, II.Cilt, S.18

bu en yüksek ide ile aynı şey olmaktadır.”⁶⁰ “Platon, *Republic*’de İyi idea’sı ile Tanrı’yı özdeşleştirmiştir.”⁶¹

İlk bölümlerde de belirttiğimiz üzere Platon’un Tanrı’sı Yunan mitolojisindeki antropomorfik tanrı değil, felsefî ve akla uygun bir Tanrı’dır. Ve bu özelliği ile zaten Platon, tarihte ilk defa **Tanrıbilimi** (*Teoloji*) sistemleştiren ilk kişidir. “Platon, Tanrıbilim tarihinin ilk filozofu olarak İdealar Teori’si de onun Akılsal Tanrıbilimi’ne bir temel görevini yapar.”⁶²

Genellikle Platon yorumcuları İyi Idea’sı ile Tanrı’yı özdeşleştirmektedirler. “İdeler dünyasının en yüksek mertebesinde İyi idesi, Tanrı ile aynı gibidir.”⁶³ Bunu bu şekilde özdeşleştirenler Platon’u tanrı tanırcı bir şekilde yorumlamaktadırlar. “Platon’un İyi İdeası’nı Tanrı ile özdeşleştirmeyi amaçlayanlar Tanrı’yı tanrı tanırcı bir anlamda yorumlamaya yönelenlerdir.”⁶⁴

Tanrı, tanım gereği en yetkin, en mükemmel bir varlık olduğuna göre Platon’un metafiziğinde de en yetkin, en mükemmel varlığın, Tanrı olacağı mantıklı bir sonuçtur. “Gerçek anlamda VAROLMAK, maddi olmamak, değişmemek, zorunlu ve akledilir olmak demektir. İşte bu, tam anlamıyla, Platon’un <<İDE >> dediği şeydir. Ezeli ve akledilir İdeler realitenin tâ kendisidir. Eğer gerçek olan, ‘ilâhî’ adını almaya hak kazanıyorsa, o zaman ezeli İdeler böyle bir unvanı almaya; şüphesiz, hak kazanırlar. İyilik İde’si de akledilir âlemine hâkim olmaktadır. O halde Platon’un felsefesinde İyilik İde’sinin Tanrı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. İyiliğin *Cumhuriyet*’teki şekliyle

60 Köni, Yunus Kazım, *Eflatun’un İde Nazariyesi*, S.22

61 Buber, Martin, *Tanrı Tutulması*, Çev. A. Tüzer, Lotus Yayınları, Ankara 2000, S.56

62 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, II.Cilt, S.31

63 Sunar, Cavit, *İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Mesalesi*, Ankara Üniv.İlah.Fak.Yay., Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1973, S.33

64 Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Platon, S.89-90

tanımlanmasından Hristiyanlığın Tanrı tanımına daha yakından benzeyen başka bir Tanrı'nın bulunamayacağı ortadadır.”⁶⁵

Platon'da İde ile Tanrı farklı olduğu için Müslüman filozof Farabi de İde ile Tanrı'nın karıştırılmaması gerektiği görüşündedir. Çünkü ona göre ide, Tanrı'da bir suret olarak bulunur ve Tanrı, onu örnek alır. “Madem ki Tanrı, diri ve bu alemde var olan her şeyi icat edendir. Öyle ise -benzerden uzak olan Tanrı'nın Zâtı'nda, icat etmek istediği şeylerin, sûret (*form*)'lerinin bulunması, yaratırken de bir şeyi örnek alması gerekir.”⁶⁶

Şunu belirtmeliyiz ki Tanrı olan İyi İdea'sı aslında Tanrı'nın Zâtı'dır. O'nun altındaki İdealara ise Tanrı Zâtı'nın özellikleri, O'na çok yakın olan sıfatları olarak bakabiliriz. Çünkü Platon'un sistemine göre, Tanrı için ZÂT (*Ousia*) ile SİFAT (*Attributum*) hem aynı, hem de gayrıdır diyebiliriz. “İdealar, Tanrı'nın özünü yapan öğeler ölçüsünde, Tanrı yönünden “yaratılmış” değildir. Sonuçta, ideaların çokluğu, bitim (*Ultimate*) durumu değildir. Bitim durumunda sadece Tanrı ya da İyi bulunur. İdealar O'na sıfat olarak verilir. Platon'un olanaklı yorumu budur.”⁶⁷

Platon'un Tanrı'sı, İyi ideası, yaratıcı bir Tanrı'dır, Demiurgos'tur. Platon yaratıcı Tanrı'dan söz ederken, Demiurgos'u sözlük anlamında kullanmakta, buna Usta da demekte ve ideaları de İşçi olarak nitelemektedir. O, ideaların da Tanrı kadar ezeli olduklarını, onları yaratan bir varlığın bulunmadığını söyler. Ona göre idealar kendi çaplarında düzenleyicidir. Fakat gerçek ve mutlak manada düzenleyen, yaratan İyi ideası,

65 Étienne Gilson, *Tanrı ve Felsefe*, s.27

66 Farabi, Muhammed B.Uzluk, *Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması*, Çev.Mahmut Kaya, Felsefe Arşivi Sayı 24'den Ayrı Basım, İst. Üniv.Edeb.Fak.Yay.Fak.Yayınevi, İst. 1984, S.250

67 Russell, Bertrand, *Batı Felsefe Tarihi*, S.134

Usta olan Tanrıdır. "Usta, bir ideaya göre uydurur yaptığını. İdeanın kendisine gelince, bunu yapan bir Usta yoktur. Bir Usta var ki bütün İşçilerin yaptığı ayrı ayrı şeylerin hepsini yapan. Bu Usta, yalnız bütün ev eşyasını yapmakla kalmaz, bütün bitkileri, bütün canlı varlıkları, ne varsa hepsini O yapar."⁶⁸

Tanrı, yaratıcıdır (*Demiurge*), ustadır, iyi (*kalos*) olduğu için İdealar da Tanrı'nın örnek aldığı, çalıştırdığı işçilerdir ve onlar da tabii ki iyidirler, mükemmeldirler, Tanrı'ya benzerler fakat Tanrı daha üstündür. İdealar, sadece iyidir. Tanrı ise en yüksek iyiliktir.⁶⁹

Bundan dolayı ideaların en tepesinde her şeyin son amacı olan İyi İdeası vardır. "İdeaların en yücesi, iyilerin en iyisi, ideasıdır. Bu aynı zamanda ideaların ideasıdır. *İyilerin en iyisi*, her şeyin üstündedir, erişilmesi gereken en yüce amaçtır, yaradılışın da son amacıdır."⁷⁰

Ayrıca Tanrı, İyi İdeası olduğu kadar, bizatihi Güzel, yani gerçek mutlak güzeldir, diğer deyişle Güzel İdeası'dır. "*Devlet*'teki İyi İdeası ile *Symposion*'daki özsel güzelliğin özdeş olarak alınmaları gerekmektedir."⁷¹

İşte belirttiğimiz gibi Tanrı, ahenk ve birliğin konusu olduğu kadar, aşkın konusu olan güzelliktir. Ayrıca bilimin konusu olan gerçekliği, erdemin konusu olan iyiliği ve bilgeliği, adaletin konusu olan doğruluğu içinde barındırır. Tanrı, bu özellikleri ile yaratıcı Demiurgos, gerçek bir Tanrı'dır; her şeyin, her idenin en üstünde idealar piramidinin zirvesinde bulunan en yüce bir varlıktır.

68 Platon, *Devlet*, 596 a

69 Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, S. 59

70 Storig, Hans Joachim, *İlkçağ Felsefesi, Hint-Çin-Yunan*, Çev.Ö.Cemal Güngören, Yol Yayınları, Özgün Basın Ajansı, İstanbul 1994, S.261

71 Copleston, , Frederick, *Felsefe Tarihi, Platon*, S.71

Özetle nasıl ki güneş ile göz ve görmek farklı ama birbiriy-le ilişkili ise İyi İdeası olan Tanrı ile diğer ideler farklıdır fakat kendi aralarında ilişkilidirler ve iyilik, Tanrı'nın gerçek bir özüdür. Bundan dolayı Tanrı ile aynı manada olan İyi İdeası, "Evrensel dinlerin Tanrı'sı yerine geçen bir idea olup, daha sonra Teoloji'nin de konusu olmuştur."⁷²

B- TEOLOJİK VARLIK OLARAK TANRI

1. Tanrı'nın Nitelikleri

Felsefe'nin de, dinin de ortaya koyduğu yüce varlık, her açıdan mükemmel olmalıdır. Bundan dolayı Platon'un Tanrı'sının nitelikleri tabii ki farklı anlamda da olsa, vahiy kaynaklı dinlerin Tanrı'sının birtakım özelliklerini taşımaktadır. Şimdi Platon'un Tanrı'sının niteliklerini görmeye çalışalım.

a) Değişmezliği

Platon'a göre, değişme, bir eksikliğin, yetkin olamamanın, bir ihtiyacın, dolayısıyla kendi kendine yetmezliğin neticesidir ve duyulur aleme aittir. Oysa, yetkin olan varlık, kendi kendine yettiği için Tanrı, eksigi bulunmadığı, yetkin olduğu için değişmezdir.

Platon, Tanrı'nın değişmediği görüşündedir. Devlet diyalogunda bu konuyu ele almıştır. Ona göre "Bir şey değişirse iki şık vardır. Ya kendi kendini değiştiriyor ya da başka bir şey onu değiştiriyor."⁷³

Bu iki şık da Tanrı'ya yakışmaz. Tanrı, kendini değiştirir ise yeniliğe ihtiyacı var ve eksik demektir. Bu, mükemmel olan

72 Turgut, İhsan, *Platon'un Son Dönem Felsefesinde Bilgi Sorunu*, Bilgehan Matbaası, İzmir 1992, S.5

73 Platon, *Devlet*, 380 e

Tanrı için uygun değildir. “İyi ve güzelden yana bir eksikliği yoktur. Demek ki bir Tanrı'nın da kendini değiştirmek istemesi olmayacak şeydir.”⁷⁴

Diğer şıkka gelince, başka bir varlığın da onu değiştirmesi imkansızdır. Çünkü Tanrı, mutlak olduğu için başka bir varlığa ihtiyacı yoktur. Ne de ondan etki alır. Etki alan varlık, zayıf olduğu için etki almaktadır. Onun için bu alternatif de imkansızdır. Tanrı, hiçbir zaman kendini değiştirmez. “Dışarıdan gelen etkiler altında başka biçimlere girmez.”⁷⁵

b) İyi, Adaletli ve Doğru Olması

Platon'un Tanrı'sı iyinin, adaletin ta kendisidir. Tanrı'da adaletsizliğin, kötülüğün olduğunu düşünmek bile abestir. Platon, mitolojik Olympos tanrılarının gerçek tanrı olmadığını belirterek, eleştirir ve anlatılanlara yalan gözüyle bakar. “Bizce bütün masalların topu yalandır. Tanrı'dan kötülük geleceğine inanmamalı gençlerimiz.”⁷⁶

Platon, Tanrı'nın iyi olduğunu ifade eder; topluma Tanrı'nın konuşma ve sanatsal etkinliklerde doğru tanıtılmasını önerir.⁷⁷ Platon, Tanrı'nın iyiliği konusunda çok açık ve kesin konuşur: “Tanrı'nın iyiden yana bir eksikliği yoktur. Tanrı en iyi varlıktır.”⁷⁸

Tanrı, iyi olunca tabii ki adaletli ve doğru olması gerekecektir. Platon'a göre Tanrı, adaletin ta kendisidir. İnsanlara adaletsiz davranmaz. “Tanrı'nın kişilerden armağanlar alarak kandırılabilirdiklerini kimse kabul etmemelidir.”⁷⁹

74 Platon, *Devlet*, 381 c

75 a.g.e., 381 b

76 a.g.e., 391 c.-d

77 a.g.e., 379 b.-c

78 a.g.e., 380 e

79 Platon, *Yasalar I-XII*, 905 d.

Doğruluk, etiğin en önemli ilkelerindedir ve ahlâki yetkinliğin şartıdır. İnsan için gerekli olan bu şarttan Tanrı'nın muaf olacağını düşünmek imkansızdır. Onun için Platon, Tanrı'nın doğru olduğunu, gerçekten ayrılmadığını, yalanın Tanrı'da bulunmadığını soru cümlesiyle irdeler, "Peki Tanrılar doğru değil midir? Tanrılar dünyasında yalanın yeri yoktur. Öyle ise Tanrı, yaptığında da dediğinde de açık ve gerçek bir varlıktır. Tanrı'nın gerçekten ayrılmasına hiç bir sebep yok."⁸⁰

Doğruluktan ayrılmayı, yalan söylemeyi insanlar bile istemez. Bu nedenle yalandan insanlar kadar Tanrı'nın da nefret etmesi tabiidir.⁸¹ Sonuç olarak, Tanrı, iyidir, adaletlidir; gerçekten ayrılmaz, yalan söylemez.

c) İradesi Olması

Platon, Tanrı'nın iradesi bulunduğunu ve bu iradenin bütün varlıklardaki iradede daha kudretli ve daha mükemmel olduğunu belirtir. "Bu evrenin yapıcısı onlara şu sözleri söyledi; Sizin için benim iradem, doğduğum zaman bağlanmış olduğunuz bağlardan daha kuvvetli ve daha kudretlidir."⁸²

d) Ezeli - Ebedi Olması

Platon'a göre Tanrı'nın başlangıcı ve sonu yoktur. "Timaios'ta Yaratıcı, ezeli ve ebedi olan Tanrı'dır."⁸³ Çünkü yaratıcının da doğduğunu düşünürsek yaratılmış olur ki bu saçmadır. Ve Tanrı, yaratılmadığı, ezeli olduğu gibi sonu da yoktur, ölmez. "Tanrı, hiçbir zaman yok olmaz."⁸⁴

80 Platon, *Devlet*, 382 c

81 a.y., 382 a

82 Platon, *Timaios*, 44 b

83 Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, S.60

84 Platon, *Phaidon*, Çev. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Felsefe Dizisi:4.07, Feryal Matbaacılık, Ankara 1989, 94 c

e) Erdemli Olması

Platon, Tanrı'nın erdemli olduğunu ve Tanrı'nın erdemli oluşunu onun ölçülü ve akıllı oluşuna işaret eder. "Tanrıların erdemli olduklarını kabul ederken hangi erdemden söz ediyoruz? Ölçülülük ve akıl erdeme özgüdür, karşıtları da erdemsizliğe özgüdür."⁸⁵

Bir varlık, diğer varlıklarla ilgileniyor, onları görüp gözetiyorsa, bu özellik onun erdemli olduğunu gösterir. "Çünkü tanrılar her türlü erdemle donatılmış oldukları için her şeyle ilgilenmeyi kendilerine en yakın bir özellik olarak kazanmışlardır."⁸⁶

f) Tek Olması:

Platon, çokluktan yani duyulur dünyasından hoşlanmaz, onu gölge sayar. O her zaman tek olanı arar ve birliğin, idealar dünyasında olduğunu gösterir. Tanrı da idealar dünyasının en tepesinde olduğuna göre tekliği temsil etmektedir. Tanrı, tek olduğuna göre her şeyin kendisine benzemesini istemiş ve her şeyi mükemmel olarak yarattığı için onların da tek olmasını irade etmiştir. Ayrıca Tanrı'nın tek olduğunu, eserden yola çıkarak da bulabiliriz. Mesela gök, Platon'a göre tektir ve mükemmelliği temsil eder. "Biricik, tek başına, kusursuzluğu sayesinde kendi kendine yeten bir gök kurdu"⁸⁷ O halde gök, tek ise ve teklik mükemmellik ise Tanrı da tektir.

Tanrı, kendi kendine var ise yani başka biri tarafından varlık verilmemiş olan ise O, tektir. Mesela Platon'un *Symposium*'da Tanrı olarak gösterdiği Güzel İdeası da kendi başına vardır, güzeldir ve böylece tektir. "Güzel, kendi başına güzeldir. Güzel, ayrı ayrı bir sürü şey değildir."⁸⁸

85 Platon, *Yasalar I-XII*, 900 d

86 a.y.

87 Platon, *Timaios*, 34 b

88 Platon, *Devlet*, 494 a

Tanrı'nın, birliği temsil ettiğini ifade eden Platon, daha önce belirttiğimiz gibi "Tanrılar" kelimesinden hoşlanmaz. Bundan dolayı Platon'un Tanrı'sı tektir. "Platon'a göre Tanrı, birdir."⁸⁹

Xenophanes, felsefe tarihinde İLK VE EN ÖNEMLİ çıkışı-
nı yaparak Yunan mitolojisi ile mücadeleye başlamış bir kişidir. Onun açtığı yolda, monoteist olan Platon ve diğerleri gibi Tanrı anlayışları artık çok tanrıcılıktan kurtulup tek tanrı bir anlayışa geçmiştir. Ve Tanrı'ya yakışmayan, O'nu noksanlaştıran sıfatlardan uzaklaşan Tanrı kavramı, en yetkin bir Tanrı anlayışı olarak ortaya konmuştur. "Gerçekte ise Tanrı ne insan ve ne de hayvan şeklindedir. Tanrı birdir, her şeyi görür, her şeyi işitir, hareket etmez, sabittir, değişmez, ebedidir, manevi kudretiyle alemdeki tüm hareketleri ve değişimleri idare eder. Bu fikirleri ile Xenophanes daha sonraları Eflâton ve Aristo'da gördüğümüz Tanrı tasavvurunu hazırlamış oluyor."⁹⁰ "Xenophanes'in bu tanrı tasavvuru, tek tanrıcılığa, monotheism'e doğru atılmış kuvvetli bir adım sayılabilir. Dedğimiz gibi, Sokrates, Platon, Aris-toteles de sonra bu adımın izi üzerinde yürüyecekler."⁹¹

g) Yaratıcı Olması;

Platon'da Tanrı'nın yaratıcılığı önemli bir şekilde vurgulanmaktadır. O'nun, alemi düzenleyen, şekillendiren bir yaratıcı olduğu belirtilir. "Tabiat düzeninin yaratıcısı Tanrı'dır. Başka türlü de olamaz."⁹² Tanrı, tabiatı yarattığı gibi insan denilen, ruh ve bedenden oluşan varlığı da O yaratmıştır. "Tanrı, ruhu, vücuttan önce, ona üstün yaratmıştır."⁹³

89 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, cilt II, s.31

90 Von Aster, Ernest, *Felsefe Tarihi Dersleri I*, s.33

91 Gökberk, Macit, *Felsefe Arkivi*, cilt 5, sayı 1, Batı Anadolu Filozofları, İstanbul Matbaası, İst. 1960, s.82-81

92 Platon, *Epinomis*, 983 b

93 Platon, *Timaios*, 34 c

Görölmektedir ki Platon'da Tanrı, her şeyi, aleml ve insanı yaratan ve düzenleyen bir varlıktır. Fakat bu yaratma bilinen manadaki "Olmayan bir şeyi var etmek"⁹⁴ değil; var olan (*To on*)'dan, malzemeden teknik tabiriyle "hyle" 'den yola çıkarak, yeni bir şey var etmek, meydana getirmek ve düzenlemektir.

Hazır olan malzemeyi düzenleyen de Tanrı'dır. Şimdi akla şu soru gelmektedir: Tanrı, bir şeyi düzenlerken, yaratırken karşısında hazır olarak bulduğu kendisi kadar ezeli (*Coeternelle*) olan hyle, Tanrı'nın ezeliliğini ortadan kaldırır mı kaldırmaz mı? Konuya Yunan kültürü ve felsefesi çerçevesinde baktığımızda, <hayır> dememiz gerekir. O kültür insanı, yokluğu düşünmediği için, Tanrı bir şeyi yoktan yaratmaz. Dolaısıyla, Tanrı'nın karşısında ezeli olan hazır malzemelerin olması tabiidir.

Bu yüzden yaratıcı ide, bir şeyi, eşyayı meydana getirebilmesi için maddeye gerek duymakta ve ezeli madde, idenin karşısında ikinci bir prensip olarak durmaktadır. "Varlığın meydana gelebilmesi için yaratıcı idenin yanı başında ikinci başka bir şeyin bulunması da gerekir. Bu şey, var olanın yuvası olan, kendisine giren şeylerle şekillenen, *Materia*'dır."⁹⁵

Ve Platon şunu da belirtmektedir ki hangi şey olursa olsun, duyulur dünyada, bir düzen ve amaç olması için, o düzen verilen şeye bir can, ruh verilmesi gerekir. O maddeye can verilmezse şurada, burada öylesine düzensiz kötü bir şekilde, amaçsız yüzecektir. İşte maddeye ruh, amaç ve düzen veren Tanrı'dır. "Tabiat düzeninin yaratıcısı Tanrı'dır, başka türlü de olamaz. Bir cisme yalnız Tanrı can verebilir. Tanrı olmaksızın yer, gök, yıldızlar ve bunları teşkil eden kütleler bu kadar doğrulukla hareket edemezler."⁹⁶ Yalnız duyulur nesnelere veri-

94 Türkçe Sözlük, Komisyon, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Cilt II, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, S.250

95 Sunar, Cavit, *İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi*, Ankara Üniv.İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1973, S.37

96 Platon, *Epinomis*, 983 b

len bu can ve ruhun, psyke ve anima olmadığını, onlardaki düzen demek olduğunu eklememiz gerekecektir.

İşte bu evrene ve cisimlere bir amaç doğrultusunda can ve ruh yani düzenli hareketler veren, Demiurgos'tur. O, böylece nesneleri düzensizlikten, kötülükten kurtaran yüce, sonsuz, iyi bir Yaratıcıdır.

Ayrıca Tanrı'nın ölçülü (bu bir yetkinlik özelliğidir, ölçüsüzlük Tanrı tanımına yakışmaz) olmasından dolayı evrende bir düzen olduğuna göre buradan şu sonucu çıkararak Tanrı'nın kanıtını da ortaya koyabiliriz. Madem ki Tanrı ölçülü ve evren de düzenli ise Tanrı'nın sıfatından ve sıfatın yansıması olan düzenli olan evrenden yola çıkıp Tanrı'ya ulaşabiliriz. Evrende bir düzen görmeseydik Tanrı'nın sıfatının evrene yansımaması sebebiyle varlığını mutlak anlamda ortaya koyamayabilirdik. Fakat madem ki Tanrı ölçülü ve evren de düzenli ise o halde Tanrı vardır. Bu kanıtla birlikte evrenden yola çıkmayıp Tanrı'nın sıfatından hareket ederek de Tanrı ortaya konur.

C. TANRI'NİN KANITLARI VE BİLİNMESİ

I. TANRI'NİN BELLİ BAŞLI KANITLARI

Platon, Tanrı'nın var olduğuna inanmıştır ve eserlerinde de Tanrı'nın varlığına ilişkin ispatlar ortaya koymuştur. Ateizm'e her zaman karşı çıkmıştır (*Yasalar X. 890-907-908*). "Platon'un Tanrı konusunda ileri sürdüğü kanıtlardan bazıları daha doğrusu kozmolojik kanıt, daha sonra ortaya konulmuş kanıtlara ilham vermiştir."⁹⁷

Platon, eserlerinde konuyla ilgili olarak, daha çok kozmolojik kanıtlarla, nizam ve gaye kanıtını kullanır. Onun özellikle *Kanunlar* adlı eserinde kozmolojik kanıtın ilk ve basit şekillerini görebiliriz.⁹⁸ Şimdi bu kanıtları teker teker inceleyelim.

A- KOZMOLOJİK KANIT

1. *Hareket Ettiren Neden Kanıt* (*Aition Poietikon Argumentum*)

Alemde bir hareket (*Kinesis*) ve değişme (*Metobole*) görmektediriz. İşte bu değişimin ve hareketin bir nedeni vardır. Bu alemdeki hareket, kendi kendine değil başka bir etki ile (*Heteron effect*) meydana gelmektedir. Peki evrendeki ve nesnelerdeki değişme ve hareket nereden gelmektedir?

İşte bu alemdeki varlıklara hareketi veren bir hareket ettirici olması, hareketin gerçek bir nedeni olması gerekir. "Hareket ettirici (*Kinoun*) olmadan, hareket eden bir nesne bulunması zor, imkansız bir şeydir."⁹⁹ İşte maddeye, aleme bu deği-

97 Sena, Cemil, *Tanrı Anlayışı*, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi:10, Evrim Matbaacılık, İstanbul 1990, S.139

98 Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Kent Basımevi, İstanbul 1992, S.40

99 Platon, *Timaios*, 57 e

şikliği, hareketi veren ruhtur. Çünkü ruh, aleme hareket veren bir hareket ettiricidir.

Platon'a göre alemdeki, varlıktaki hareketin nedeni ruhtur. "Ruhun, bütün varlıklardaki her değişikliğin ve hareketin nedeni olduğu ortaya çıktı."¹⁰⁰ Ruh, kendi kendine hareket eden bir varlık olduğundan tanrısala benzemektedir. "Ruh'un Tanrı'ya benzer bir şey olduğu ortaya çıktı."¹⁰¹ ve bu özelliğinden dolayı da her varlıktaki hareketin de nedeni olmuştur. "Tanrı gibi görünen ruh, fiziksel hareketleri kendi kendine düzenler."¹⁰²

Ruh, hareket ettirici neden olmakla birlikte onu hareket ettiren bir şey yoktur. "O kendiliğinden, hareket eden harekettir."¹⁰³ Fakat ruhu da yaratan bir varlık vardır. Alemdeki hareketi sağlayabilmek için Tanrı, Ruh'u yaratmıştır. "Tanrı, meydana getirdiği alemi kımıldatmak için kendinde bir iyi olan ruhu yarattı."¹⁰⁴

Tanrı, bu ruhu kullanarak meydana getirmiş olduğu alemi düzenli bir şekilde harekete geçirmiştir. Ruh, Tanrı'nın bir aracısı, hizmetçisi olarak alemin nedeni ve değişim ile hareketin nedeni olmuştur. İşte bu alemi hareket ettiren nedenin de bir nedeni yani nedenlerin nedeni olan ve ruha bu gücü, erdemi veren, onu yaratan mutlak bir Tanrı olmalıdır. O da gerçek Tanrı'dır. Sonuç olarak bu Tanrı vardır.

2.) Yeter-Neden Kanıtı (*Rationis Sufficientis Argumentum*)

Her doğan ve meydana gelen şeyin, doğduğu ve meydana geldiği için bir nedeni olduğu açık gerçektir. Çünkü nedensiz bir şey oluşmaz. Platon da alemin doğmuş olduğunu ve doğ-

100 Platon, *Yasalar*, I-XII, 896 a

101 Platon, *Phaidon*, 95 c

102 Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory of Explanation*, S.69

103 Platon, *Yasalar*, I-XII, 896 a.

104 Sena, Cemil, *Tanrı Anlayışı*, S.137

masının da bir nedeni olması gerektiğini şöyle ifade eder. “ Evren, doğmuştur. Öte yandan doğan her şeyin mutlaka bir neden yüzünden doğduğunu da söylemiştik”¹⁰⁵

İşte evreni meydana getiren, ilk ve temel neden (*Prote a foundaito aition*) Tanrı’dır. Platon’un, yüce bir varlığa “*Neden*” kelimesini yüklediğini ve neden fikrine önem verdiğini görmekteyiz. Ancak Tanrı, basit herhangi bir neden değildir. O, “Evrenin yapıcısı, nedenlerin en kemallisidir.”¹⁰⁶

Tanrı'nın mutlak neden oluşunun epistemolojik açıdan çok önemli bir sonucu vardır. O, böylece bilgi objesi olur. “Birleştirme işinde, nedenin ayırt edici niteliği tümüyle düşünüldüğünde, *Timaios* diyalogunda bir bütün olarak Demiurge’yi sırt olmaktan çıkarmak mümkündür.”¹⁰⁷

Tanrısal ideanın mutlak gerçekliği yanında gölge olmakla birlikte, nasıl başka realiteler de varsa, aynı şekilde Mutlak nedenin yanında başka nedenler de vardır. Ve her şey kendi çapında bir nedendir. Alemdaki hareketin nedeni olan ruhlar yaratılmıştır. Bundan dolayı alemdaki amaçlı hareketler de yaratılmıştır.

İşte Platon, Tanrı'nın birçok nedenler içinde nedenlerin en kemallisi, en mükemmeli, en kusursuzu olduğunu söyler. Bu kemâlin görünüşlerinden biri de ilk olmasıdır. Çünkü her şeye bir neden olan ilkenin, mutlak bir ilke olması gerekir. Nedenlerin, ilkelerin en kemallisi olan Tanrı da doğmuş olursa O'nun da bir ilkesi olacaktır ki bu şekilde düşünmek, hem Tanrı ismine yakışmaz, hem de mantık açısından teselsül (sebepler zincirini sonsuza kadar götürmek), bâtıldır. “Bir ilkenin (*Arche*), doğuşundan bahsedilemez. Çünkü doğan her şeyin bir ilkesi olduğunu kabul etmek zorundayız. İlkenin ken-

105 Platon, *Timaios*, 28 b

106 a.g.e. , 29 a

107 Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory of Explanation*, S.61

disi ise hiçbir şeyden doğamaz. Öyle ya, ilke de bir şeyden doğmuş olsaydı ilkeliği kalmazdı.”¹⁰⁸

Demek ki bu evreni yaratan Tanrı da nedenlerin en kemal-lisi olduğuna ve bu evren de doğduğuna göre bunu meydana getiren bir neden olmalıdır. Sebepler, sonsuza götürülemez. Aristoteles, bunu şu biçimde ifade etmiştir. “SEBEPLER ZİNCİRİNİN BİR YERDE DURMASI GEREKİR.”¹⁰⁹ İşte bu neden de Tanrı’dır. Ve sonuç olarak Tanrı, vardır.

Başka açıdan bakacak olursak, alemin yaratılmış olması, sonradan oluşması (*Hâdis*), bir var ediciye (*Muhdis*) ihtiyacı olması Tanrı’nın varlığına bir kanıttır. Çünkü yaratılan, sonradan ortaya çıkan bir şeyin, bir yaratıcıya, var olabilmek için bir yapıcıya ihtiyacı vardır, muhtaçtır. Ve yaratıcı olmadan hiçbir şey yaratılamaz. İşte bu evren yaratıldığına, sonradan doğduğuna göre “Evren doğmuştur”¹¹⁰ bu evreni, her şeyi yaratan bir varlık olmalıdır, o da Tanrı’dır. “Bu evreni yaratan, Tanrı olmuştur.”¹¹¹ Yani her şeyin varlık nedeni (*Ratio essendi*) Tanrı’dır. İşte Platon’un eserden (*Alem*) nedene doğru bir akıl yürütme (*Anothen*) ile Tanrı’yı ispatladığını görmekteyiz.

B) GÂYE VE NİZÂM KANITI

(TELOS A ARDERON ARGUMENTUM)

Tanrı’nın varlığı konusunda Platon’un en çok kullandığı kanıt, Gâye ve Nizam kanıtıdır. Ona göre alemde bir düzen, nizam vardır ve bu düzenli alem, bir gayeye göre yapılmıştır. Platon, Mekanizm ile Finalizm’in iç içe geçtiği *Mekanist bir Ereğçi* anlayışa sahiptir. Bir yerde düzen ve nizam var ise bu

108 Platon, *Phaidros*, Çev.Hamdi Akverdi, Maarif V.Y., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, 245 b

109 Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş I*, s.237

110 Platon, *Timaios*, 28 b

111 a.g.e , 69 b.c

düzeni koyan, sağlayan bir varlık olması gerekir. Çünkü düzenli hiçbir şey kendi kendine, tesadüf eseri ortaya çıkmamıştır. Sonradan ortaya çıkmış olan bu evrenin, salt akli olmadığına göre bu düzeni kendi kendine yapamaz, muhakkak programlayıcı özne bir Akıl (*Nous*) olması gerekir. Örneğin düzenli bir binadaki taş, çimento v. b. 'nin (bilgisayardaki programların...) akli olmadığı için kendi kendine program yapamaz. Onu dizayn eden akıllı bir varlık olan insan var ise makro evrendeki düzeni de sağlayan insan-üstü bir varlığın olması gerekir. Çünkü insanın galaksileri v. b. şeyleri yapmaya gücü yetmez. O halde Tanrı vardır. "Tanrı'nın var olduğu hakkında gerçeği göstermek kolaydır. Bunun için her şeyden önce yeryüzünü, güneşi, yıldızları ve tüm evreni, sonra yılları ve ayları birbirinden ayıran mevsimlerin bu kadar güzel düzenlenmiş olduğuna dikkat etmek yeterlidir."¹¹²

Platon, evrenin güzel oluşu ile orantılı olmasını ilişkilendirir. Çünkü Platon'a göre "Evren, doğmuş olan şeylerin en güzelidir."¹¹³ Madem ki bu evren güzelse orantı bu güzelliğe bulunması gerekir. Yani güzel olmak orantılı olmak demektir. "Güzel de hiç bir zaman orantısız olmaz. Bir canlı, güzel olabilmek için tam orantı içinde bulunmalıdır."¹¹⁴

Bundan dolayı güzel (*Kala*) olan her şey, zorunlu olarak orantılı (*Harmonia*) olacaktır. Oysa güzel, diğer deyişle orantılı olan hiçbir nesne bunu kendi kendine kazanmış değildir. Bu yüzden güzellik ve orantının gerçek nedeni nesnelerin dışında olmalıdır. Bu da gerçek güzelliğin nedeni olan, kendisi de mutlak bir güzellik olan Tanrı'dır. Çünkü Platon, düzenden hoşlanır, tanrısal amacın karşısı olan rastlantıya (*automaton*) yer vermez. Alemin rastlantı ile doğduğunu, evrende var

112 Platon, *Yasalar I-XII*, 886 a

113 Platon, *Timaios*, 29 a

114 a.g.e., 87 c

olmuş, var olan ve ileride var olacak her şeyin rastlantıya bağlı olduğunu söyleyenleri eleştirir.¹¹⁵

Platon, alemdeki fizik nedenleri, düzeni, mekaniği kabul eder, bu fizik nedenlerden Tanrı'nın faydalandığını belirtir. Ama alemdeki bu düzen içi boş bir düzen değil; bir amacı, ereği olan, tanrısal nedenin, gayenin emri altında bulunan bir düzendir. "Doğan nesneleri, en güzel ve en iyisinin yapıcısı, doğan her şeye iyilik katarken bu çeşit nedenlerden yardımcı olarak faydalanmıştır."¹¹⁶

Platon, bu alemi, fiziksel nedenleri, doğayı araştırarak, inceleyerek bu alemden yola çıkıp; bu alemdeki güzelliği, iyiliği ve düzeni görüp tanrısal nedene ve bu tanrısal nedenin kaynağına yani Tanrı'ya ve Tanrı'nın özelliklerine ulaşabileceğimizi belirtir. "Zorunlu nedenliğe gelince onu sadece Tanrılık nedenliğe varmak için araştırmalıyız."¹¹⁷

Platon'da Gâyecilik (*Finalizm*), ön plana çıkmaktadır. Evren, insan bir gaye içinde yaratıldığına göre bu gayenin bir nedeni bulunması gerekir. İşte bu evrendeki düzenin, gayenin bir illeti olacağına göre bu gaye ve nizamın mutlak nedeni de Tanrı'dır. O halde Tanrı vardır.

Bu evren, doğmuş olan şeylerin en güzeli, en iyisi olduğu için bu güzelliği meydana getiren bir neden, bir iyilik olması gerekir. O neden de Tanrı'dır. "Bu evren güzel ise, onu yapan iyidir. Evren doğmuş olan şeylerin en güzelidir, yapıcısı da nedenlerin en kemallisidir."¹¹⁸

Platon, insan bedeni ile biçiminin güzel oluşu ve etkinliğinden yola çıkarak bunu yapan bir gayenin, bir tanrısal aklın (*Nous*) olacağını söyler. "Tanrıların bize gözleri bağışlaması-

115 Platon, *Yasalar I-XII*, 888 e.-889 a.b.

116 Platon, *Timaios*, 68 e.

117 a.g.e., 69 a.

118 a.g.e., 29 a.

nın en gerçek nedeni salt aklın yarattığı devrimleri göklerde seyrederek onları düşüncemizin içsel devrimlerine hizmet ettirmemizdir.”¹¹⁹

Platon, hem Tanrı'nın evreni meydana getirmesinde, hem de yaptığı eserin bu kadar güzel olmasındaki sebebini, Tanrı'nın iyi (*To ev einai*) sıfatı ile ilişkilendirir. Çünkü güzel bir eserin ortaya çıkması için onu yapanın iyi olması gerekmektedir. Gâye ve nizam kanıtında, hem alemden Tanrı'ya çıkılabilir, hem de Tanrı'dan, nedenden, sıfatlarından yola çıkıp aleme, esere de inilebilir. İşte burada, nedenden esere doğru bir akıl yürütme (*Katothen*) vardır.

Platon da Tanrı'nın iyi sıfatından yola çıkıp iyiliği ile alemi yarattığını ifade eder. Madem ki Tanrı iyidir ve bu alem de güzel ve düzenli olarak oluşmuştur. O halde Tanrı, bu alemi iyiliği ile kendisine benzemesini isteyerek iyi bir şekilde, düzenli bir şekilde yaratmıştır. “Yaratan iyi idi. Hırs duymadığından her şeyin kendisine benzemesini istedi. O'nu düzensizlikten düzene soktu. İşte bu evrenin, bu canlı varlığın Tanrı kayrası ile yaratıldığını söylemek gerekir.”¹²⁰

Gâye kanıtında, bu evrendeki ve her şeydeki gâyenin, bir illeti, sebebi (*Raison*) olması gerekir, ilkesi vardır. Alemdeki her şeyin bir gâyesi (*Tolos*) vardır ve bu gâye, iyiye yükselmektir. Eşyanın iyiye doğru meyli, ona ulaşmak istemesi ve bir arzu yetisi var ise arzu edilen şey (*Po proton orekton*) olması, zorunlu olarak bu gâyeyi onlara kimin verdiği sorusu ortaya çıkacaktır. Bu iyiye ulaşma ereğini bir varlığın vermesi, bunun bir illeti olması gerekir. İşte bu durum evrenin, insanın gâyesinin illeti, bir yüksek iyinin varlığını gerektirir ki bu da Tanrı'dır. Platon, evrende ve insanda İlyi'ye doğru ulaşma amacı

119 a.g.e., 47 a.b.c.

120 a.g.e., 29 e.-30 a.b.

olduğunu, iyiye varılmadıkça her şeyin faydasız olacağını ifade eder. “Nasıl ki iyi’ye varılmadıkça varacağımız her şey boşunadır. İyi olmayan bir şey elde etmekte bir fayda yoktur.”¹²¹

İşte varlıkların gâyesi, ereği iyi’ye ulaşmak ve yükselmek, yetkinleşmektir. Tabii ki bu arzu yetisi (*To orektikon*), bu iyiye ulaşma ereği, varlıklarda varsa bunun bir illeti, sebebi olması gerekir. Bu ereğin kaynağı olan varlık da Tanrı’dır.

Platon’un bu ereği ve idealist tutumu, materyalist, pozitivist v. b. düşünce akımları tarafından hücumu uğramıştır. Fakat aşağıda yaptığım alıntıyı çok ilginç buldum. Çünkü maddeci kafa yapısına sahip olan kişilere göre dünyada ilk defa sistematik felsefeyi de kursan, akılcı bir görüşü temsil etsen de ama materyalist değilsen filozof bile olsan gerici ve yobaz kabul edilirsin. “Platon’a göre tüm evrende tek ve en yetkin olan bu dünyanın biricik gerçek sahibi tanrıdır. Belirli bir ereğe göre tanrı bu oluş dünyasını kesin matematik yasalarına uygun olarak yönetendir. Platon, **GERİCİ** idealist felsefenin ilk büyük sistemini kurmuştur. **FELSEFENİN BU İLK YOBAZI**, materyalizme karşı tüm yaşamı boyunca savaşımıştır.”¹²²

Ayrıca Platon, Tanrı’nın, alemi ve insanı, inâyeti, (*kayra-Providence*) ile yarattığı üzerinde önemle durmaktadır.¹²³ İşte Tanrı, inayeti ile evrendeki varlıkları, insanın hizmetine vermiş ve bütün varlıkların, insan varlığı için uygun bir tarzda düzenlenmiştir. İşte insan, yaratılırken de insanın iyiliği, faydası ve uyumlu olması için organları da bir inayet ile yaratılmıştır. “Tanrı, gözlerimizi bize o iş için bağışlamıştır. Bence görme bizim için en büyük nimettir. Bize zaman bilgisini, sayıyı bulduran gün durumunun görülmesidir. Felsefeyi, insa-

121 Platon, Devlet, 505 b

122 Tuğcu, Tuncer, Felsefe Tarihi 1.Cilt , İlk Çağ, Sorun Yayınları, İstanbul 1985, s.100-101

123 Platon, Timaios, 30 b

noğlunun, tanrıların cömertliği sayesinde kavuştuğu o en değerli nimeti, görmeye borçluyuz.”¹²⁴

Gördüğümüz gibi Tanrı, cömertliği, ihsanı sayesinde insana yardım etmiş, birçok varlıklar yaratarak, birçok nimetler vererek onun hizmetine sunmuştur. Çünkü Tanrı, her şeye iyilik katan¹²⁵ bir varlıktır.

İşte teolojik delildeki İnâyet Delili (*Providence Argumentum*) ile İslam Filozof'larından İbn Rüşd de Tanrı'nın varlığını ispatlamıştır.¹²⁶ Tabii ki tamamen aynı olmasa da Platon'da da *Tanrı'nın inâyeti* ile her şeyin insan için düzenlendiği ve değişik nimetlerle insanın hizmetine sunulduğu görülmektedir.

İnsana sunulan bu nimetlerin, uygunluğun, bir kasıtlı fiilin, gayenin eseri olduğu ortaya çıkacaktır. Bu aleme, insana verilen nimetin, gâyenin kendi başına, rastlantısal olamayacağına göre, bu uygunluğun, nimetin bir planlayıcısı, gâye vericisi, bir yaparı olması gerekir. Duyulur dünyada görülen bu uygunluğun, inayetin sebebi yani gâyesel sebebi Tanrı'dır. O halde Tanrı vardır.

II. TANRI'NIN BİLİNMESİ VE TANRI HAKKINDA KONUŞMAK

Platon, bu evreni yaratan Baba'yı, Tanrı'yı bilmenin (*To epis-tasthai*) zor olduğunu, ancak bazı kişilerin Tanrı'yı bileceğini fakat başkalarına bunu bildirmesinin, tanıtlamasının imkansız olduğunu belirtmiştir. “Bu evreni yaratana, Babasına gelince, onu bilmek zordur. Bildikten sonra *herkese* tanıtmak ise imkansızdır.”¹²⁷ Fakat Tanrı'nın bilinmemesi ve tanıtlanamaması sıradan insanlar içindir. Oysa bütün mistik doktrin-

124 a.g.e., 47 a.b.

125 a.g.e., 68 e.

126 Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, S.68

127 Platon, *Timaos*, 28 c.

lerde olduğu gibi, Platon'da da bunun istisnası vardır. Bazı kişiler Tanrı'yı hem bilebilir, hem de tanıtabilir. Bunlar *gerçek filozoflardır*. "Gerçek filozof, kudreti sonsuz Baba'yı, göğün lütfünü görmüş kimseler kadar açık olarak tanır."¹²⁸

Platon, Tanrı'nın duysal bilgi objesi olamayacağını sadece ruhun, ussal yanı olan, düşünme gücü ile kavranabileceğini ifade etmiştir.¹²⁹ Tanrı hakkında bir bilgisi olan filozof, bunu mistik tecrübesiyle gizemsel; akıl ile felsefi olarak yaşamıştır, bilmiştir. Fakat diğer kişiler bu tecrübeyi yaşamadığı için filozof, halka ne kadar anlatsa da bunu anlayamayacaklardır. Çünkü bu hususlar anlatılamaz, yaşanır. Bundan dolayı herkese Tanrı'yı tanıtmak imkansızdır. Ve Tanrı hakkında bir şeyler konuşuluyor ise bunu halk tabakası değil, filozof olan kişiler anlayabilir ve konuşabilir.

Platon, Tanrı'nın bilinebileceğini ortaya koymuş olduğuna göre filozoflara bu Tanrı'yı nasıl anlatmış ve O'nun hakkında nasıl konuşmuştur? Belirttiğimiz gibi Platon, mitolojik tanrılar konusunda birtakım faktörlerle agnostik davranmıştır. Fakat gerçek Tanrı hakkında agnostik olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Tanrı'nın bilinebileceğini söyleyen Platon, zaten Tanrı'nın hem kendi özelliklerine hem de alem ve insan ilişkisine sisteminde genişçe yer vermiştir. O halde Tanrı'yı bu şekilde ortaya koyan bir filozofun Tanrı konusunda sustuğunu, konuşmadığını düşünemeyiz. "Tanrı hakkında konuşmak, yani Tanrı'nın nasıl bir varlık olduğunu, O'nun evren, özellikle de insan ile nasıl bir ilişki içinde bulunduğunu dile getirmektir."¹³⁰

Platon, Tanrı'nın bilinebileceğini ve anlatılabileceğini söylemekte, fakat bunun zor olduğunu da belirtmekteydi. İşte bu zorluk da Platon'un kendi felsefi sisteminden kaynaklanmaktaydı. Çünkü Platon, idealar öğretisiyle Sokratesçi akılcılığı çok ile-

128 Platon, *Mektuplar VI*, 323 d

129 Sena, Cemil, *Tanrı Anlayışı*, S.138

130 Aydın, Mehmet. *Tanrı Hakkında Konuşmak: Felsefi Bir Tahlil*, Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak.Derg.İ., Şafak Yayn., Manisa 1938, s.25

riye götürmesi ve böylece ideaları, ötelerin ötesine, fildişi kuleye attığından dolayı duyulur ve düşünülür dünyanın arasını o kadar ayırmıştı ki bu aşkın alanı açabilmesi için sembolik anlatımlara yer vermesi bir zorunluluk halini almıştı.

Bundan dolayı Platon, idelerin idesi olan Tanrı hakkında konuşurken *Baba, Kaptan, Kral, Demiurgos* v. b. sembollerle anlatarak Tanrı'nın bilinmesini, tanıtılmasını sağlamıştır. Çünkü "Sembolik anlatımlar, hakikatin başka yollardan elde edilmesi mümkün olmayan boyut ve unsurlarını bize açma işidir."¹³¹

Tanrı, sonlu ve değişen bir dünyayı bütünüyle aştığından, hiçbir sonlu varlık, Tanrı'yı doğrudan dile getiremez. Dilin erişemediği hakikatlerin, başka türlü anlaşılma ve kavrama şekilleri bulunabilir. Bundan dolayı sembollere başvurmak kaçınılmaz bir durum olmaktadır. "Tanrı hakkında kullanılan dil, bir yere kadar sembolik olmak durumundadır."¹³² İşte Platon da aşkın olan Tanrı'yı ve O'nun kozmos ile ilişkisini dile getirirken mitlere ve sembollere başvurmuştur.

Platon, Tanrı hakkında sessiz kalmayı tercih etmediği için Tanrı hakkında dolaylı bir dil kullanarak konuşmuştur. Çünkü, "Tanrı, bizim tasavvurlarımızın ötesinde bulunuyorsa, O'nun hakkında ya dolaylı yollardan konuşmamız veya sessizliği kabul etmemiz gerekir."¹³³

Daha önce belirttiğimiz gibi Platon, Tanrı'nın insan biçimli olarak ortaya konulmasına karşı çıkmış ve bundan dolayı da antropomorfizmden kaçmak için ayrıca dolaylı, sembolik bir dil kullanmıştır. "Tanrı hakkında dolaylı bir dil kullanma zorunluluğunun bir sebebi de antropomorfizmden kaçma çabasıdır."¹³⁴

131 Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yayıncılık. Netform Matb., Kayseri 1995, s.93

132 a.g.e., s.103

133 a.g.e., s. 98

134 a.g.e., s. 101

III. BÖLÜM

TANRI, ÂLEM VE İNSAN İLİŞKİSİ

A- TANRI-ÂLEM İLİŞKİSİ

1. Âlem'in Yaratılması

a.) Platon'da Yaratmanın Mahiyeti

Platon diyaloglarında yaratma kavramı açıkça zikredilmektedir. "Tabiat düzeninin YARATICISI Tanrı'dır, başka türlü de olamaz."¹³⁵

Fakat bu yaratma bir yoktan yaratma değil; daha önce söylediğimiz gibi eldeki malzeme ve gereçleri, nesneleri kullanarak şekil vermedir. Çünkü Platon'un ait olduğu Yunan kültüründe yoktan yaratma (*Ex nihilo*) anlayışı yoktur. "Yunanlılar, yoktan yaratılışı düşünmüş değildir."¹³⁶

Yaratmada kullanılan malzemeler mesela; evrenin yaratılmasında ele alınan gereçler, ilk madde olan Uzay (*Topes*) ve dört öge olan Birinci Niteliklerdir. Ve yaratıcı Tanrı, (*Demiurgos*, *İyi İdeası*) bu malzemeler ile ideaları örnek alarak alemi yaratmıştır. "Demiurgos ilk önce ilksiz, sonsuz olan, yok olmayı kabul etmeyen Uzay'ı ele almıştır ki varlığa gelen tüm şeyler için bir yer sağlamaktadır. Demiurgos'un ele aldığı şeyler böylece a) Kap'tır (*Uzay*) b) Birincil Niteliklerdir ki ve Demiurgos tarafından biçimlerin (*İdeaların*) modeline göre işlenmektedirler."¹³⁷

¹³⁵ Platon, *Epinomis*, 983 b

¹³⁶ Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi, Platon*, S.88

¹³⁷ a.g.e., S.164-165

Tanrı, evreni düzenlerken, ateş, su, toprak ve hava denen dört ögeyi işlemiş ve onlara, idealar ile yani sayılarla şekiller vermiştir. “Tanrı, bütünü düzenlemeye kalkınca ateş, su, toprak ve havayı bu halleriyle aldı, onlara ideler ve sayılar ile ayrı ayrı şekiller verdi. Onları elden geldiği kadar iyi ve güzel bir şekilde bir araya toplamak için düzensizlikten kurtardı.”¹³⁸

Tanrı, ölümlü canlıları kendisi yaratmamış, bu işi İşçi olan kendi öz çocuklarına, tabii ki kendi isteği ve iradesi ile bırakmıştır. “Tanrı, ölümlü tenlere şekil vermeyi de genç tanrılara bıraktı.”¹³⁹

Tanrı olan Demiurgos, kendisinin bir örneği olan idealar ile evreni biçimlendirmiş, bu ilksiz örneği model olarak düzenlemiştir. “Demiurge, idealara bakarak, yani salt kılıklara bakarak, bunları örnek olarak dünyayı oluşturmuştur.”¹⁴⁰ Copleston da bu örnek alınan modelin, Biçimler (*Ideler*) olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴¹

Ve bu örnek olan şeyin, ideaların bir özelliği de bütün canlı varlıkları içine alması (*Ekhein*) ve kavranabilen varlıkların en güzeli ve en kusursuzu olmasıdır. İşte bu yüzden yaratılmış olan evren de örneğe göre kurulduğu için bütün canlı varlıkları içine alan bir tek evren olarak yaratılmıştır. “Yaratanın, evreni, hangi canlı varlığa benzeterek yarattığını söylemeliyiz. Bütün öteki canlı varlıkları içine alan bir şey olması gerekir.”¹⁴²

Çünkü bu evreni, o modele, o örneğe benzetmeliydi ki bu evren de onun gibi güzel ve biricik olsun. Bunun için örnek alınan şey iyi seçilmeliydi ki her zaman aynı kalan bir örnek

138 Platon, *Timaios*, 53 b

139 a.g.e., 42 d

140 Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, S.71

141 Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Platon, S.88

142 Platon, *Timaios*, 30 d

olsun. Çünkü onu yapan Tanrı da iyi idi, modeli de güzel olsun, doğan evren de güzel olsun iyi olsun. “Bu evren güzel ise, onu yapan iyi ise gözlerini ilksiz örnekten ayırmamış olduğunda şüphe yoktur. Çünkü evren, doğmuş olan şeylerin en güzelidir. Demek ki evren, aynı kalan örneğe göre yapılmış demektir.”¹⁴³

Ayrıca Platon, Tanrı'nın yaratma gücü ile insanın gücünü (Fortitudo) karşılaştırır ve Tanrı'nın yaratmasının muhteşem bir şey olduğunu, insanın ise ona güç yetiremeyeceğini belirtir. “İnsanoğlunun özü ile Tanrı özü arasındaki farkı tanımak gerekir. Birçok şeyi bir tek halde birleştirmek, sonra o bir tek şeyi bir çok şey halinde dağıtmak ancak Tanrı'nın zekasına, Tanrı'nın kudretine vergidir.”¹⁴⁴

Platon, insanın yapıp etmesini, meydana getirmesini asıl, öz olarak görmez. Bir şeyin aslını ve özünü yaratanın Tanrı olduğunu belirtir. Mesela, dülgerin, ressamın yaptığı bir şeyin gerçek olmadığını, gölge olduğunu, Tanrı'nın yaptığı şeyin ise asıl ve öz (*Ti esti*) olduğunu betimler ve bunu bir sedir örneği ile açıklar. “Üç türlü sedir vardır. Biri asıl sedir ki o da bir tek sedirdir. O'nu yalnız Tanrı yapabilir Dülger ve ressamın yaptığı sedir görünüşte bir sedirdir. Tanrı'ya sedirin, daha başka nesnelerin yaratıcısı diyelim, sedirin de, her şeyin de aslını o yarattığına göre.”¹⁴⁵

a. 1)Yaratılışın Nedenleri

Tanrı, evreni, insanı, her şeyi yaratırken birtakım nedenler ile hareket etmiştir. Çünkü bir şeyin doğabilmesi bir nedeni bulunması gerekir.¹⁴⁶ Tanrı da bu mantıksal ilkeye bağlıdır. O'nun yaratmasının da nedeni vardır. Tanrı, iki nedenden dolayı yaratmıştır. Bunlar; zeka ve zorunluluktur. “Yaratım, her

143 a.g.e., 29 a

144 a.g.e., 68 d

145 Platon, *Devlet*, 597 a.b.d.

146 Platon, *Timaios*, 28 c

iki nedenin, zorunluluk ve zihnin karışımından yapılmıştır.”¹⁴⁷

Şimdi nedenlerden biri ve en önemlisi olan Zeka'yı inceleyelim.

a. 1. 1) Zeka (Nous);

Tanrı'nın yaratmasında en önemli işlevi olan neden, zeka-dır. Zeka, ortaya çıkan şeylerdeki mükemmelliğinin kaynağıdır. “Bu yaratılışta işlev Zeka'dır. Bu da mükemmelliği doğurur.”¹⁴⁸

Zeka, Tanrı'nın bizzat kendi doğal özelliğidir. Tanrı, akıllı olmaya da uğraşmaz; çünkü kendi özelliğidir.¹⁴⁹ Zeka kendinde bulunduğu (*En auto*) için Tanrı, yaratırken kendi özelliği olan zekasıyla yaratmaktadır.

Zeka ile ortaya çıkan ve yaratılan şeylerde iyi ve güzel sonuçlar bulunmaktadır. “Zeka ile hareket eden iyi, güzel etkiler meydana getiren nedenler ile akıldan mahrum her zaman rasgele, düzensiz hareket edenleri ayrı ayrı incelemeliyiz.”¹⁵⁰ İşte Platon, zeka ile harekete geçirilen ve hareket eden her şeyin iyi, güzel ve düzenli olduğunu söylerken bunun zıddı olan tesadüfe, düzensizliğe yer vermez.

Platon, zeka nedeni, diğer nedenlerden önce saymış ve her bakımdan (*Epi panton*) onu birinci sıraya koymuştur. “Zekayı, bilgiyi sevenler önce özünde zeka bulunan nedenleri sonra da başka nedenlerle hareket edenleri araştırırlar.”¹⁵¹

a. 1. 2) Zorunluluk (Nécessité);

Belirttiğimiz gibi Tanrı, bu evreni yaratırken zeka ve zorunluluk nedenleri birleştirerek yaratmıştır. Ve Cemil Sena'ya

¹⁴⁷ Russell, Bertnard, *Batı Felsefe Tarihi*, S.148

¹⁴⁸ Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory of Explanation*, S.65

¹⁴⁹ Rifat, Haydar, *Eflatun*, Matba-i Kütüphanecisi, İstanbul 1935, S.23

¹⁵⁰ Platon, *Timaios*, 46 c

¹⁵¹ a.g.e., 46 d

göre de Platon'daki zorunluluk maddeye, zeka da tanrısal nedene atfedilmiştir. "Platon, zorunluluğu maddeye yükler."¹⁵² Buna dayanarak Zeka'nın da Tanrı'ya özgü olduğunu söyleyebiliriz.

Platon'a göre zorunluluk, bilgeliğe, erdeme, gayeye boyun eğmiştir ve zeka, zorunluluktan üstün tutulmuştur. "Bu evrenin doğmasında zorunluluk ile zeka birleşmiştir. Bununla beraber zeka, zorunluluğu doğan şeylerin çoğunu, iyiliğe doğru götürmeye sürükleyerek ona üstün geldi. İşte böylece bu evren daha başlangıçtan itibaren bilgeliğe boyun eğen zorunluluk ile bilgelik üzerine kuruldu."¹⁵³ Dikkat edecek olursak maddeye yüklenen zorunluluğun kendi başına bağımsız bir şekilde hareket edemediği görülecektir. Yani Tanrı'nın dışında olan zorunluluk bile Tanrı bilgeliğinin emrine girmiştir.

Tanrı'nın yaratma işinde kullanmış olduğu nedenlerden olan zorunluluk nedeni; kendi fikrimce ben İçsel zorunluluk (*To eso Necessaire*) ve dışsal zorunluluk (*Exterieur Necessaire*) olmak üzere ikiye ayırmaktayım.

a. 1. 2. 1) İçsel Zorunluluk;

Cemil Sena, yukarda yaptığımız alıntısındaki görüşünde zorunluluğu maddeye yüklemişti. Benim kanaatimce ise maddeden (*Materia*) kaynaklanan bu zorunluluk, Dışsal zorunluluktur. Fakat zorunluluğun diğer veçhesi olan İçsel zorunluluk ise Tanrı'dan (*Theoi*) kaynaklandığı için zorunluluğu iki başlık altında inceledim.

İsminden de anlaşılacağı üzere bu, bir varlığın kendisinden (*En auto*) kaynaklanan, kendi kendine koyduğu yasalara uyduğu bir zorunluluktur. Bunun diğer adı da ilkedir. Yani o var-

152 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi* II.Cilt, S.22

153 Platon, *Timaios*, 48 a

liğa dışarıdan gelen bir zorunluluk değildir. Mesela Tanrı'nın, kendi kendine baştan belli bir davranışı yapana sonunda mükafat vermeyi kararlaştırdığını düşünelim. Artık bunu yapan kişiye de O'nun mükafat vermesi bir iç zorunluluğudur. Dolayısıyla O, kendi koyduğu bu yasaya, nedene dahili bir mecburiyetle uyacaktır. Zaten Tanrı'nın bir başka özelliği de adaletli olmasıdır ki sonuçta adaletli davranması gerekecektir. Yani Tanrı, kendi zatındaki özelliklerle, kendi yaptığı hareketle de bu özelliklerine bağlı olmakta ve böylece bir iç zorunluluk meydana gelmektedir.

Tanrı, şeyayı yaratırken kendisinden kaynaklanan içsel bir zorunlulukla kendi isteği ile kendisinin koymuş olduğu yasalara uymaktadır. Bu yasalar, Tanrı'ya dışardan dayatılmayıp Tanrı'nın kendi iradesi (*Auto Volonte*) ile olmaktadır. Mesela Tanrı iyidir. Ve iyi olan bir varlık, ortaya bir şey koyarken güzel bir eser meydana getirecektir. İşte Tanrı da evreni yaratırken iyi olduğu için, güzel bir şekilde düzenlemiştir.¹⁵⁴ Evrendeki bu güzellik, dıştan gelen bir zorunluluk ile değil, Tanrı'nın kendi içinden kaynaklanan özelliği ile olmuştur.

Tanrı, kendi özellikleriyle ilgili baştan birtakım yasalar getirmiştir. O, kendisinin koyduğu bu düzene bir iç zorunlulukla uymaktadır. Mesela Tanrı'nın kendisinde ölçülü olma sıfatı vardır ve böylece kendisi ölçülü bir Tanrı olduğu için "Ölçülü olan Tanrı'ya benzer, ölçülü olmayan ise Tanrı'ya benzemez."¹⁵⁵ bir şeyi yaratırken yaptığı işler artık ölçülü olacaktır. Bundan dolayı da Tanrı her şeyi yaratırken düzenli ve ölçülü yaratmıştır.

İşte Tanrı, bir şey yaparken birtakım nedenlere, bir iç zorunlulukla uymakta, keyfi davranmamaktadır. Artık Tanrı bir bakıma kendi kendini sınırlamaktadır. Ayrıca yaratmadaki bu içsel zorunluluk, Tanrı'nın kendisinden kaynaklandığı için ze-

154 Platon, *Timaïos*, 29a

155 Platon, *Yasalar*, I-XII, 716 c

ka nedene, iyilik ve gayesel olan tanrısal nedenlere benzetmektedir. Fakat bu nedende de bir zorunluluk olduğu için, içsel sınırlama getirdiği için zorunlu nedenler içinde ele aldım.

a. 1. 2. 2) *Dışsal Zorunluluk*;

Dışsal zorunluluk, içsel zorunluluğun tersine, nedeni bir varlığın kendisi olmayan, onun tarafından konulmayan, ona dışardan gelen bir zorunluluktur.

İşte Tanrı da eşyayı yaratırken, kendisinden kaynaklanmayan fiziksel yasalara uyma mecburiyetinde kalmıştır. Bu ise dışsal zorunluluktur. Söz konusu dışsal zorunluluk, madde-den (*Materia*) kaynaklanmaktadır. Çünkü madde, Tanrı'nın dışında bir varlık olduğundan O'nun hazır bulduğu, yaratmadığı bir malzemedir.

Artık Platon'da Tanrı, *duyusal dünyayı* yaratırken gözle görünen özdeksel şeyleri kullanması icap eder. Bu dıştan gelen özdeksel malzemeyi ve bunun sonucu fiziksel kanunları kullanmaz ise zaten duyulur dünya da meydana gelemez. İşte Tanrı, maddeden kaynaklanan dışsal zorunlulukla bu konuna uyma mecburiyetinde kalmaktadır. Mesela, Tanrı, evreni yaratırken evrenin ruhu yanında özdeksel kısmını da yaratmıştır. Bu dünyada yaratılan bir şeyin elle tutulur, gözle görülür olması gerektiğinden Tanrı, dış zorunlulukla bu yasalara uymuştur. "Var olmaya başlamış olan bir şey mutlaka cisimden, böylece de gözle görülür, elle tutulur bir şey olmalıdır. İşte bunun içindir ki Tanrı, evreni kurarken dört öğeyi birleştirmiştir. İşte evrenin gövdesi bu dört öğeden yaratılmıştır."¹⁵⁶

Görmekteyiz ki Tanrı, maddeden kaynaklanan bir zorunlulukla fiziksel kanunluluklara uymaktadır. İşte Tanrı'nın bu yasalara uyması dışsal zorunluluktur. Şunu belirtmemiz gerekir ki Tanrı'nın dışında bulunan ve zorunluluğu ortaya çıkaran madde, tamamıyla, salt anlamda bağımsız olmayıp Tanrı'nın

156 Platon, *Timaios*, 31 b-32 b

kontrolünde, emrinde olan ve Tanrı'nın gâyelerini gerçekleştirmeye yarayan, yardımcı bir şeydir. *Platon'da zorunluluk, mekanik determinasyonların değil; gâyecilik, bilgelik ve inayetin egemen olduğu bir zorunluluktur.*

Belirttiğimiz gibi bu evren, bilgelige boyun eğen bir zorunluluk ile kurulmuştur. İşte bu dışsal zorunluluk bile bilgeliliğin emri altında yani Tanrı'nın gâyesini gerçekleştirmektedir. "Platon, Kozmogoniyei baştan aşağı Teleolojik bakımdan görür, fizik nedenleri kabul eder ama bunları kendilerine araç, alet hizmetini gördükleri, gayesel nedenlerin emri altına koyar."¹⁵⁷

b) Âlem'in Yaratılması

Platon, âlemin yaratılmasını, Timaios eserinde genişçe işlemiştir. Bu âlem yaratılmış bir canlıdır. Bir yoktan yaratma ile değil düzenleme sonucu meydana gelmiştir ve bu düzenlemeyi yapan Demiurgos'tur.¹⁵⁸

Platon'a göre Tanrı, iyi olduğu için bir şeyi yaratırken iyi bir şekilde meydana getirmekte ve yaptığı eserler de iyi ve güzel olmaktadır. "Bundan dolayı Demiurge, bütün eşyaların oluşunu, iyi yaparak sonuçlandırmıştır."¹⁵⁹

Platon, evrenin yaratılmasında bir erek görmüştür. "Doğada olup bitenler Telos'a (*Erek*) yönelmiştir."¹⁶⁰ Tabii ki doğadaki amaç, bir tesadüfler zinciri şeklinde olmamakta, zorunluluk ve iyilik gereğince birtakım nedenlerden oluşmaktadır. Çünkü doğmuş olan her şeyin bir nedeni bulunması gerekir. "Doğan her şey bir neden zorunluluğuyla doğar."¹⁶¹ İşte evrende bir ereğin yanında birtakım nedenler de vardır. "Pla-

¹⁵⁷ Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, S.61

¹⁵⁸ Platon, *Timaios*, 69 a.b.

¹⁵⁹ Ashbough, Anne Freire, *Plato's Theory of Explanation*, S.60

¹⁶⁰ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, S.68

¹⁶¹ Platon, *Timaios*, 28 a

ton'a göre Demiurgos, iyi olduğu için düzensiz ve karmaşık olan maddeyi işledi. Demek ki alemin nedeni bir hayr olduğu kadar bir zorunluluktur da."¹⁶²

Burada evrenin, idealara göre, ilksiz örneğe göre kurulduğunu eserden yola çıkarak da bulunabilir. Madem ki evren, güzel, mükemmel ise ve bu evreni yapan da iyi ise öyle bir örnek olmalı ki o da mükemmel, ilksiz ve ölmez olsun. Çünkü basit ve doğmuş olan bir örnek olarak alınırса çıkan eserde de güzellikler görülemeyecektir. " Bu evren güzel ise onu yapan iyi ise gözlerini ilksiz örnekten ayırmamış olduğunda şüphe yoktur. Demek ki evren her zaman aynı kalan örneğe göre yapılmış demektir. "¹⁶³

Artık evren, var olmaya, oluş ve akış alanına girmeye başlayınca Tanrı, evreni yaratırken maddesel, gözle görülür olması için dört ögeyi katmıştır.¹⁶⁴ Evrenin, bu elle tutulur, gözle görülür maddelerden oluşmasının yanında, bir de ruhu (*Anima*) vardır. İşte Tanrı, evrenin cismaniliği yanında ona bir de ruh vermiştir. "Tanrı, evreni her yanı bir, tam, kusursuz cisimlerden bireşik bir cisim yaptı ve ortasına bir ruh koydu, onu her yana yaydı"¹⁶⁵

Tanrı, evreni yaratırken ona şekil, daha doğrusu küre şeklini vermiştir. Çünkü küre şekli, bütün şekilleri (Kare, dikdörtgen, küp vs.) içinde toplayan, kapsayan, barındıran, içine alan bir şekildir. Bundan dolayı küre şekli tanrısallığı temsil eder. İşte bu küre şekli, en kusursuz bir şekildir. " Şekle gelince, ona en uygun, kendisi ile ona en çok ilgili olanı verdi. Bu yuvarlak şekil, hepsinin en kusursuzu, kendi kendine en çok benzeyenidir."¹⁶⁶ Tanrı, evrene küre şeklini verdikten sonra

162 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, II. Cilt, S.21

163 Platon, *Timaios*, 29 a

164 a.g.e., 31 b-32 b

165 a.g.e., 34 b

166 a.g.e., 33 b

bir de bunun hareketini (*Kinesis*) vermiştir. Küreye en uygun hareket ise dairevi bir harekettir.¹⁶⁷

Ve böylece evren, bütün canlı varlıkları içine alan bir bütün olarak ve bir tek gök olarak oluşmuştur. Çünkü o, Tanrı örneğine göre yaratılmıştır, bundan dolayı ona benzemesi gerekir ve tek (*Teohen*) olması lazımdır. “Bütün canlı varlıkları içine alan gözle görünür bir tek canlı varlık yaratmıştır. Madem ki örneğe göre yapılmıştır, bir tek gök var demektir.”¹⁶⁸

Platon, bir tek evren vardır düşüncesi ile tesadüfen çevrinti hareketleriyle şuraya buraya savrularak ayrı dünyaların oluşmadığını, bir kaosu olmadığını vurgulamaktadır. “Düzenleyici Tanrı (*Demiurgos*), ancak tek bir yetkin dünya yaratmıştır. Bir çok dünyaların değil de tek bir dünyanın olması başlangıçta Khaos içinde şurada burada çevrinti hareketleri doğmuş, bunların her birinden ayrı dünyalar meydana gelmiştir düşüncesini dışlar.”¹⁶⁹

Özetle Platon, *Timaios*'un sonlarına doğru evren ile ilgili araştırmasının sonuçlarını ortaya koyar: Buna göre artık evren, bütün canlıları içine alan, kavranabilen Tanrı örneğine göre yani idealar ile kurulan, ilk madde olan uzayın içinde, dört ögeden kurulmuş, cismi ve ruhu olan çok güzel, mükemmel, kendi türünde bir tanrı olan, biricik bu dünya, yoktan yaratılmamış, vardan düzenlenmiştir. “Evren, ölümlü, ölümsüz bütün canlıları içine almış. Böylece kavranabilen tanrı örneğine göre kurulup, uygun bir evren haline geldikten sonradır ki çok büyük, çok iyi, çok güzel ve çok kemalli olan bu dünya doğmuştur. O, kendi soyunun eşsiz biricik göğüdür.”¹⁷⁰

Platon, bu ereği ve ahlakçı yanını hocası Sokrates'ten almıştır. “Sağtöre sorunlarıyla uğraşmayı ve dünyanın mekanik

167 a.g.e., 33 d-34 a

168 Platon, *Timaios*, 30 c.d-31 a.b.

169 Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, S. 71

170 Platon, *Timaios*, 92 c

olmaktan çok erek-bilimsel (*teleolojik*) açıklamasını araştırma eğilimini muhtemelen Sokrates'ten öğrenmiştir.”¹⁷¹

2) Tanrı'nın Alem İle İlişkisi

Platon'un Tanrı'sı alemden elini eteğini çekmiş, emekliye ayrılan, alemden ayrı olan bir Tanrı değil, bilakis aleme düzen verip yarattıktan sonra da alem ile ilgisini kesmeyen en küçükten en büyük parçasına kadar bilen, ilgilenen bir varlıktır. Çünkü Platon'un Tanrı'sı, iyi olan, erdemli bir varlıktır ve yarattığı varlıklarla da ilgilenir. Bundan dolayı Platon'un, Tanrı'yı Deist bir anlayışla ele almadığını görebiliriz. “Tanrıların büyük şeyler kadar küçük ayrıntılarla da ilgilendiklerini hatta daha çok ilgilendiklerini bu adama göstermek zor olmayacaktır. Çünkü Tanrılar her türlü erdemle donatılmış oldukları için her şeyle ilgilenmeyi kendilerine en yakın bir özellik olarak kazanmışlardır.”¹⁷²

Platon, Tanrı'nın her şeyle ilgilendiğini, bildiğini ve her şeyin O'nun kontrolü altında olduğunu belirtir. “Tanrıların her şeyi bildiklerini, gördüklerini ve duyduklarını bilgi ve duyum alanına giren hiçbir şeyin onların gözünden kaçmadığını söylüyoruz.”¹⁷³

Platon, Tanrı'nın küçük şeylerle ilgilenmediği görüşünü savunanları eleştirir. Çünkü onların görüşünü kabul etmek Tanrı'nın, ya bazı şeyleri önemsemediğini veya gevşek davranıldığını düşündürmektedir. Bu ise Tanrı'ya yakışmaz. “Bu şekilde davranan iki nedenle davranmıyor mu? Ya bütün içinde ayrıntıları savsamanın o kadar önemli olmadığını düşünüyordur, ya da önemli olsa bile uyuşukluk ve gevşeklik içinde bunu savsıyordur.”¹⁷⁴ Çünkü bir varlıkta uyuşukluk varsa onda korkaklık

171 Russell, Bertrand, *Batı Felsefe Tarihi*, s. 112

172 Platon, *Yasalar*, I-XII, 900 d

173 a.g.e., 901 d

174 a.g.e., 901 c

özelligi olacaktır ki Tanrı korkak olamaz. “Tanrılardan hiçbiri uyusukluk ve gevşeklik yüzünden savsamaz. Çünkü onlarda korkaklık payı yoktur.”¹⁷⁵

Diğer eleştiri ise; gerekli olduğunu bildiği halde ayrıntılara önem vermeyişi, onların haz (*Hetho*), zevk veya acılarla birlikte yaşadığı ortaya çıkar ki tanrıları, böyle göstermek yakışmaz. “Yoksa gerekliliğini bildikleri halde en aşağılık insanların yaptıkları gibi yani yaptıkları şeylerden daha iyisini bildikleri halde haz ya da acıya yenilerek mi bunu yapmıyorlar.”¹⁷⁶

Veya üçüncü bir şık olarak Tanrı'nın ayrıntılı şeylerle ilgilenmemesinin sebebi, bu küçük şeyleri bilmemesi, salt mutlak bir bilgisi olmadığı için midir? “Bütün içinde birkaç küçük şeyi savsıyorlarsa bilgisizlik dışında başka hangi neden olabilir?”¹⁷⁷ Bunu söylemek bilgi sahibi olan Tanrı'nın “Buna gücü yeten en bilge Tanrı'nın”¹⁷⁸ böyle olduğunu düşünmek insana yakışmaz.

Platon, Tanrı'nın, alemdeki bazı şeylerle bile olsa ilgilenmediği görüşünün yanlış olduğunu, çünkü insanların bile ölümlü, ölümsüz bütün canlıların bir şeyle ilgilendiğini, bunu diğer varlıkların bile yaptığını, o nedenle tanrıların alemle ilgisiz olduğunu söylemenin yanlış olduğunu vurgular. “O halde ölümsüzlerle ölümlülerin gücünün yettiği her şeyi onlar da yapabilir mi? Öyle ise onların iyi ve üstün olduklarını kabul etmeliyiz.”¹⁷⁹

Platon, böyle söyleyenlerin yanlış bir düşünce ile Tanrı'ya, sanatçılara verilen değerden daha az değer verildiklerini ve bunu yapmanın ise yanlış olduğunu söyler. Mesela, bir sanatçı bile bir işi yaparken ayrıntılarla uğraşır çünkü küçük şeyle-

175 a.g.e., 901 e

176 Platon, *Yasalar*, I-XII., 902 a.b

177 a.g.e., 902 a

178 a.g.e., 903 a

179 a.g.e., 901 d

ri yapmazsa büyük şeyler ortaya çıkmaz. O halde Tanrı, her şeyle ilgilenir. “Nitekim duvarcılar da küçük taşlar olmadan büyük taşların sağlam yerleşmediğini söylerler. O halde Tanrı’ya ölümlü sanatçılardan daha az değer biçmeyelim.”¹⁸⁰

Ve ayrıca şunu da kabul etmek gerekir ki, küçük şeylerle ilgilenmek, büyük işlerle ilgilenmekten daha kolaydır. Madem ki Tanrı, büyük şeylerle ilgileniyor ise daha kolay bir şeyle niye ilgilenmesin? İşte Tanrı’nın, böyle ilgisiz olduğunu düşünmek Platon’a göre hem Tanrı’ya yakışmaz, hem dine sığmaz, hem de doğru ve mantıklı bir düşünce değildir. “Olaylarla ilgilenmek isteyen ve buna gücü yeten en bilge Tanrı’nın da küçük oldukları için ilgilenmesi daha kolay olan ayrıntılarla, hiçbir şekilde ilgilenmediğini, yalnızca büyük işlerle ilgilendiğini düşünmemeliyiz. Böyle bir düşünceyi kesinlikle kabul edemeyiz. Çünkü bu, dine sığmadığı gibi doğru bir düşünce de değildir.”¹⁸¹

Platon’un Tanrı’sı en yetkin, en mutlak olduğuna göre evrendeki her şey ile ilgilenmesi, her şeye hâkim olması çok doğaldır. Bazı şeylerle ilgilenmemesi, bilmemesi Tanrılık makamına yakışmaz. “Kepler, tıpkı Eflatun gibi, Allah’ın ezelden ebede kadar hendesi faaliyeti olduğuna ve Fisagor gibi adetler arasındaki münasebetlerin bütün âlemdeki münasebetlere hâkim olduğuna inanmıştı.”¹⁸²

O halde sonuç olarak; Tanrı, âlem ile ve her şeyle, küçük olsun büyük olsun değişik yollarla her an, sürekli ilgilenmekte ve ilişkisini hiçbir zaman kesmemektedir. “Anselm’in görüşü, Platon’un ve Augustine’in görüşlerine oldukça benzerdir. Tanrı, sürekli olarak dünyayı yaratmakta, onu kendi bulunuşuyla unutulmaktan kurtarmaktadır.”¹⁸³

180 Platon, *Yasalar*, I-XII., 902 d.e

181 a.g.e., 903 a

182 Adıvar, Adnan, *İlim ve Din*, I.Cilt, Remzi Kitabevi, Kenan Matbaası, İstanbul 1944, s.155

183 Sahakian, William S., *Felsefe Tarihi*, s. 98

B- TANRI- INSAN İLİŞKİSİ

1. Tanrı-İnsan İlişkisinin Başlangıcı

a) İnsan'ın Yaratılması (Homo Poinesis)

Platon'da insan, düalist bir anlayışla ele alınmıştır. Çünkü insan, ruh (*Anima*) ve beden (*Corpus*)'den oluşan bir varlıktır. Tanrı, insanın ruhunu, bedeninden önce yaratmış ve önceliği her bakımdan ruha vermiştir... "Ruh'un, ilk yaratılanlar arasında olduğunu bütün maddelerden önce oluştuğunu biliyorlar."¹⁸⁴

Platon, ruhu tanımlarken hareketinin, kendiliğinden olduğunu ve bütün hareketlerin ve değişimin nedeni ve ilkesi olduğunu, varlıkların, ruh sayesinde yaşayabildiklerini, hareket ettiklerini belirtir. "Adı ruh olan şeyin tanımı nedir? Kendiliğinden hareket eden harekettir (*Kinesis*). Ruh'un bütün varlıklardaki her değişikliğin ve hareketin nedeni (*Cause*) olduğu, en eskisi olduğu, ruhun maddeden önce olduğunu kanıtladık."¹⁸⁵

İşte Platon'a göre ruh, kendiliğinden hareket ettiği için artık o ölümsüz olmaya layıktır. Bundan dolayı Platon, ruhun ölümsüzlüğüne inanmıştır. "Her ruh, ölümsüzdür. Çünkü kendiliğinden hareket eden varlık, kendi kendisini terk etmeyeceği için hareketin kaynağı ve ilkesidir. Artık şu netice çıkar ki ruhun sonu olmayacaktır."¹⁸⁶

Platon'da ruh, bedenden her bakımdan (*Epi ponton*) üstündür. Beden, ruhun emri altındadır ve ruh hükmetmekte (*gere-re*)'dir. "Tanrı, ruhu vücuttan önce yaş ve erdem bakımından

¹⁸⁴ Platon, Yasalar, I-XII., 892 a

¹⁸⁵ a.g.e., 896 a.b.c.

¹⁸⁶ Platon, *Phaidros*, 245 b.c

ona üstün yaratmıştır, çünkü ruh hükmetmek, emretmek için, vücut da boyun eğmek için meydana getirilmiştir.”¹⁸⁷ İşte ruhun, canlılara hareket sağlaması ve böylece yönetici olmasının sebebi ruhta bulunan ussal ögedir. Ve bu özelliği ile de Tanrı'ya benzer ve O'na yaklaşır. “Ruhun ussal ögesi yönetmek için doğmuştur. Tanrısala daha yakın olduğu için yönetmeye doğal bir hakkı vardır.”¹⁸⁸

Tanrı'nın bir özelliği de lütuf ve inayeti ile her şeyi yaratmasıdır. İşte ruh, yönetme ve ussal özelliği ile Tanrı'ya benzetmesinden dolayı Tanrı'nın kayrasıyla yaratılmıştır. “Ruh'un ne yüzden hangi Tanrı kayrasıyla yaratıldığını görelim. Tanrılar, Tanrı'ya en yakın parçamız olan, ötekilere hükmeden şimdi baş dediğimiz küre biçimindeki bir tende yuvarlak kürenin şekline uydurarak yerleştirdiler. Sonra gövdeyi, birleştirerek onun hizmetine verdiler.”¹⁸⁹

Platon, ruhun çeşitli öğelerle yaratıldığını, bu öğelerin birer töz (*Substantia*) olduğunu belirtir. “Ruh'u şu öğelerle şu şekilde yarattı: Bölünmez ve her zaman aynı kalan töz ile cisimlerde bulunan ve bölünebilen tözü birleştirerek bir üçüncü ortalama töz meydana getirir. Ruh'un kuruluşu bitince ruh ile teni orta yerlerinden birbirine bağladı ve böylece akıl ve ölmeylik sahibi varlıkların en kemallisi tarafından, yaratılmış şeylerin en kemallisi olan o ruh doğdu.”¹⁹⁰

İnsan'ın ölümsüz yanı olan ruhu yaratan bizzat Tanrı'nın kendisi olmuştur. Fakat insanın ölümlü yanı olan bedenini Tanrı'nın öz çocukları yaratmıştır. Ve bunu yaparlarken Tanrı'dan bağımsız olarak değil, Tanrı'yı örnek alarak ve onun emrinde bulunarak düzenlemişlerdir. İşte Tanrı, bir şeyi ele aldığı zaman o şey ölümsüz olduğundan bedeninin de ölümsüz

187 Platon, *Timaios*, 34 c

188 Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Platon, S.114

189 Platon, *Timaios*, 44 d

190 a.g.e, 35 a.-37 a

olmasını istemediğinden bedeni yaratma işini kendi öz çocuklarına bırakmıştır. “Tanrı, ölümlü canlıları yaratmak işini kendi öz çocuklarına bıraktı. Tanrı'nın öz çocukları, Tanrı'yı örnek aldılar, ruhun etrafında sonradan ölümlü bir ten vücuda getirdiler ve böylece Babalarının emirlerine sadık kaldılar.”¹⁹¹

Platon, insanın, ruh ve bedenden müteşekkil bir varlık olduğunu belirttikten sonra ruhun ve bedenin özelliklerini sayar. Ruh'un, tanrısal ve ölümsüz (*Immortal*), bedenin ise insansal ve ölümlü (*Mortal*) olduğunu belirtir. “Bir yanda tanrısal, ölümsüz, yok edilemez, akılla anlaşılabilir ve değişmez olana, kendi kendisi ile aynı kalana, tek bir forma sahip olana, sahibiz ve ruh işte buna benzer.”¹⁹²

2. Tanrı'nın İnsan'dan Beklentileri

Platon'da Tanrı-insan ilişkisi her an devam eden bir ilişkidir. O, bu ilişki içerisinde insanın, kendisini yaratan o yüce varlığa, Tanrı'ya karşı vazifeleri (*Katheton*), sorumlulukları olduğunu ifade eder. Bu vazifelerin dini törenlerden daha çok, temiz bir kalp ve vicdan ile yerine getirileceğini belirtir. Yine de geleneksel Yunan dininin törenlerini de bir kenara atmaz, fakat bazı noktaları eleştirir. Esas onun üzerinde durduğu vazife, insanın temiz bir kalbe sahip olması, doğru, adaletli, bilgeli, akıllı, dindar, erdemli, ölçülü yani ahlaklı olmasıdır. “Tanrılar, bir kimsenin dinli, doğru olup olmadığını anlamak için yüreğine bakacak yerde, hediyelerini, kurbanlarını göz önüne tutacak olursa, bu pek acınacak bir şey olur. Temiz bir yürek, doğruluk ve akıllılık, Tanrılar yanında böyle parlak törenlerden, masraflı kurbanlardan daha çok geçer.”¹⁹³

191 a.g.e., 69 c.-71 d

192 Platon, *Phaidon*, 80 b

193 Platon, *II. Alkibiades*, Çev.Suat Baydur, Maarif V.Y. Dünya Edeb. Terc., Yunan Klasikleri:30, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, 149 e

Tanrı, insanlardan bir şeyler yapmalarını istemekte ve beklentileri yerine getiren insanları sevmekte, bu görevleri yerine getirmeyenleri sevmemektedir. İşte Tanrı'nın sevdiği ve insanlardan beklediği şeyler erdemli, bilgili, dinli, doğru ve iyi olmaktır. "Doğru, dinli ve her hususta iyi olan kimseyi tanrılar sever. Halbuki kötü adam için durum aksinedir."¹⁹⁴ Tanrılar sevdiği iyi şeylerin en önemlisi de doğruluktur. "Tanrılar için de insanlar için de bütün iyilerin başında doğruluk gelir."¹⁹⁵

Ve Platon doğruluğu, iyiliği ve bilgili olmayı özdeşleştirmeye çalışır. Doğru kişinin aynı zamanda akıllı ve iyi olduğunu belirtir. "Bilgili olan akıllıdır (*Raisoannable*). Akıllı olan iyidir (*To eveinai*). Böylece doğrunun akıllı, değerli, eğrinin de bilgisiz ve kötü olduğu ortaya çıkar. Doğru adam Tanrıların da dostudur."¹⁹⁶

Bu doğruluk, belirttiğimiz gibi, insanların kalbinin temiz olması ile olmaktadır. "Başlı başına bir doğruluk ve eğrilik vardır. Her ikisi de Tanrılar ve insanlar görsün görmesin insanın içindedir, insan kendisinin bekçisidir."¹⁹⁷

Platon, erdemliliğin temel faktörünü, bilgelik olarak belirler. Bir insanın, erdemli olabilmesi için bilgi sahibi olması gerekmektedir. Böylece kişi hem iyi hem de mutlu olacaktır. *Platon'da mutluluk, bilgelik ile olur*. "Erdemin, en temelli parçası olan bilgelige (*Sophoi*) sahip olamayınca tam manasıyla iyi olmak, mutlu olmak mümkün değildir."¹⁹⁸

Gördüğümüz gibi Platon, erdemi, bilgi ile özdeşleştirir ve erdemin, öğrenilerek, bilgi ile kazanılacağını belirtir. Etiğin te-

194 Platon, *Philebos*, 30 e

195 Platon, *Yasalar I-XII*, 730 c.

196 Platon, *Devlet*, 350 b.e.-352 b

197 a.g.e., 354 a

198 Platon, *Epinomis*, 977 d

melini, bilgide görür. “Erdem (*Vertu*), bilgi (*Episteme*) ise; o öğretilir bir şey olmalıdır tezinden vazgeçemiyorum.”¹⁹⁹

Platon, insanın Tanrı'ya dindar bir şekilde görevini yerine getirmesini ister. Bundan dolayı Tanrı'ya tapınmak, bilgi ve erdem sahibi insanların işidir. Platon bilgili ve erdemli olmayı Tanrı'ya ibadet olarak görmektedir. “Tanrı'ya ibadet, bilgi ve erdemdir.”²⁰⁰

Ve bu dindarlığın (*Piety*), erdemliliğin olması için de bilgi şartı koşulur ve erdem, dinlilikte görülür. “Kimse erdemde, dinlilikten daha önemli bir şey olduğunu söylemesin. Dinlilik, insanlarda görülüyorsa bunun sebebi bilgisizlik hem de en kaba bilgisizliktir.”²⁰¹

Platon, doğru yaşamayı, hazcılık ve acıdan kurtulmak olarak görmez. Bu doğru yaşamayı hocası Sokrates gibi *Orta Yol* bir yaşantı olarak belirler. “Doğru yaşam ne haz (*Hedone*) peşinde koşmak olmalı ne de acıdan kaçmak, tersine dinginlik diye adlandırdığımız orta yolu bulmak olmalı.”²⁰²

Dikkat edecek olursak Platon, doğrunun, erdemlinin, bilge olanın yani iyi insan olmanın sonucunu belirtirken onun mutluluğundan söz eder, yani iyiliğin sonucunu mutluluk olarak görür. İyiliği yani erdemliliği, *ahlakı (ethic)*, *mutluluk ile özdeşleştirir*. “Genelde ilk çağ filozoflarının çoğu, ayrı ayrı yaklaşımlarda da olsa mutluluk üzerinde durmuşlardır. Platon, mutluluğu, bir erdem olarak ele almış ve erdemlilik, Platon'da bilgide dögümlenir.”²⁰³

199 Platon, *Menon*, Çev:A. Cevizci, Gündoğan Yayn:89, Felsefe Dizisi: 04, Zirve Ofset, Ankara 1994, 89 d

200 Sunar, Cavit, *İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi*, S.42

201 Platon, *Epinomis*, 989 a

202 Platon, *Yasalar I-XII*, 792 d

203 Turgut, İhsan, *Felsefenin Temel Sorunları*, Habim Yayıncılık, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1993, S.235

Platon'a göre insanın iyi olabilmesi, Tanrı'ya benzemesi ile, bu dünyadaki basitliklerden yukarılara, değerli olana, idealar dünyasına doğru gitmesi ile mümkün olur. Bu gidiş bilgelik, dinlilik ile olmalıdır. "Dünyadan mümkün olduğu kadar çabuk yukarılara kaçmaya uğraşmalıdır. Fakat bu kaçış Tanrı'ya elden geldiği kadar benzemekle (*Analogos*) olabilir. Tanrı'ya benzemek ise gerçek zeka keskinliği ile birlikte adalet ve dinliliğe sahip olmak demektir."²⁰⁴

Kişinin Tanrı'ya benzeyebilmesi için, iyi olması gerekir. İyi olabilmek için de Tanrı bilgisine sahip olması gerekir. "Tanrı'ya benzerlik öyleyse insanın törel ereğidir. Sokrates gibi, Platon da iyi olabilmek için ideal iynin bilgisinin zorunlu olduğunu savunuyordu."²⁰⁵

Platon'a göre felsefe, tanrısal bir faaliyet olduğu için Platon'daki Tanrı'ya benzeme, taklit etme kavramı, idealist filozofların, dinlerin ve mistik ekollerin çok kullandığı bir konudur. "Tanrı'nın örnek olarak alınması, daha dini bir terimle '*Tanrı'nın taklit edilmesi*' felsefe tarihinde kökleri oldukça gerilere giden bir düşüncedir. Bilindiği gibi, Platon, felsefe yapmayı '*Tanrısal bir faaliyet*' (Platon, *Theaetetus*, 176b) olarak görmekteydi. Plotinus tarafından benimsenen bu görüşün Ortaçağ İslam ve Hristiyan dünyasında birçok taraftarı olmuştur."²⁰⁶

Gördüğümüz gibi insanın iyi, doğru olabilmesi için, yukarılara, İdealar Dünyasına, Tanrı'ya yaklaşabilmesi, benzeyebilmesi için, *aklı ile hareket etmesi*, ruhunu bilgelige ve bunun yanında doğru, adaletli ve dindarlığa kendisini vermesi gere-

204 Platon, *Theaitetos*, Çev:Macit Gökberk, Remzi Kitabevi, Diyaloglar II, Büyük Fikir Kitapları Dizisi:13,Evrin Matbaacılık, İstanbul 1990, 176 a

205 Sahakian, William S., *Felsefe Tarihi*, s.57

206 Aydın,Prof. Dr. Mehmet,*Tanrı- Ahlak İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayn., Ankara 1991, s.196

kir ki bu sayede insan, değeri artsın ve yüce şeylere, Tanrı'ya, idelere benzeyebilsin.

Platon, bilgeliğin, erdemliliğin yanında dini törenleri (*Rite*) de kabul eder. Ve iyi olan insanın Tanrı'ya kurban kestiğini, ona dua ettiğini, tapındığını da ifade eder. “ İyi insan için kurban kesmek, her zaman dua etmek, adak ve her türlü tapınma (*Culte*) ile tanrılara yakın olmak mutlu bir yaşam için en güzel, en iyi yoldur. Kötü insan için ise bunların tersidir. Çünkü kötü insanın ruhu kirlidir. İyi insan ise tertemizdir.”²⁰⁷

Platon, insan'ın Tanrı'ya boyun eğmesini, O'na itaat etmesini ister. Böylece insan, daha sonra Aristoteles etiginde temel bir ilke olacak olan, itidâli yani ölçülülüğü elde etmiş olur. Dolayısıyla Tanrı'ya itaat, insanı ölçülü yapmakla erdemli kılar. “Tanrı'ya boyun eğmek ölçülü davranmaktır, insana boyun eğmek ölçüsüzlüktür. Aklı başında kimselerin kanunu Tanrı, akılsız kimselerin kanunu, zevk ve sefadır.”²⁰⁸ İşte Platon, insan yaşayışının, ahlaklılığın ölçüsünü (*Criterium*), kanununu (*Nomos*) Tanrı'da görmektedir. Bu ahlaki yaşantının ölçüsünü, iyi ile kötüyü belirleyen insanlar değil Tanrı'dır. Burada ahlâk, daha sonra Kant tarafından tenkit edilen teolojik niteliğe bürünmekte, bir değer saltukçılığına varmaktadır.

Platon, gerçek ölçüyü, ahlâki doğruyu Tanrı'nın belirlediğini ve ahlâki doğrunun, objektif olduğunu ve bu doğrunun hiç bir zaman değişmediğini vurgulamıştır. Böylece o, Protagoras'ın “*Her şeyin ölçüsü insandır*” anlayışını, insanın tecrübe üstü, mutlak bir hakikate varamayacağını, doğrunun bir çok olduğunu savunan Sübjektivizmi yıkmış ve her şeyin ölçüsü, tek ve gerçek doğrunun Tanrı katında olduğunu belirterek “*Her şeyin ölçüsü Tanrı'dır*” demiştir. “Bizim için her şeyin ölçüsü, dedikleri gibi insan değil, daha çok Tanrı'dır. Öy-

207 Platon, Yasalar I-XII, 716 c

208 Platon, Mektuplar, 354 e

le ise onunla dost olacak kişinin, O'na benzemesi zorunludur. İçimizde ölçülü olanı, kendisine benzediği için Tanrı sever.”²⁰⁹

Platon, ahlakın (*ethic*) kaynağını, temelini Tanrı'da, din'de görmektedir. “Platon'da dinin, ilk bakışta yalın bir karşılığı var. Neyin iyi neyin kötü olduğunu Tanrı belirler. İstemi, Tanrı'nın istemiyle uyuşan kişi iyidir.”²¹⁰

Platon, insanın ortaya koyduğu bir kötülüğün sebebinin, kendisi olduğunu ifade eder. İnsanların sorumluluktan kaçıp, yaptıkları hareketin sebebini Tanrı'ya atıp, kendilerinin bu işte sorumluluğu olmadığını söylemelerinin yanlış olduğunu belirtir. Platon'a göre insanın bu dünyada sorumlulukları ve görevleri vardır. İnsanların yaptıkları kötülüklerin sebebi Tanrı değildir. Çünkü herkes kendi yaptığı hareketlerden sorumludur. “Kötülüklerin kendilerine tanrılardan geldiğini söyleyerek, insanlar suçlarını onlara yükletmekte haklı olduklarını hiç sanmıyorum. İnsanlar, kendi günahkarlıkları veya başka bir deyişle akılsızlıkları yüzünden alınlarında yazılı olandan daha çok acı çekerler.”²¹¹

Görmekteyiz ki Platon'da alın yazısı kavramı vardır fakat burada katı bir kadercilik anlayışı (*Fatalizm*) yoktur. Mesela Tanrı, insanı dünyaya gönderirken bazı halleri O belirler. Fakat herkes akıllı ile yaptığı şeyleri, özgür iradesi ile seçtiğinden hayatlarından kendileri sorumludur. Çünkü insanın en önemli özelliklerinden biri de akıl ve iradedir. “Herkes seçtiği hayattan kendi sorumludur (*Responsabil*), Tanrı karışmaz buna.”²¹²

İnsanın başına bir felaket, kötülük geldiyse bunun sebebi kişi, hayatını doğruluk, iyilik, ölçülülük, bilgelik ile yaşama-

209 Platon, *Yasalar I-XII*, 716 c

210 Russell, Bertrand, *Batı Felsefe Tarihi*, s.123

211 Platon, *II. Alkibiades*, 142 d

212 Platon, *Devlet*, 617 e

dığı için kendisinden bilmelidir. "Herhangi bir felaket bir gün insanların düzenini bozarsa, bunun suçunu Tanrı'da değil, hayatını doğruluğa göre ayarlamayan insanın doğasında aramalı."213

3. İnsan'ın Tanrı ile İletişim Kurma Yolları

Belirttiğimiz gibi insan, ruh ve bedenden oluşan bir varlık olduğu için bedensel özelliklerinden arınarak ruh sayesinde yani akli ve sevgisi ile Tanrı ile ilişki kurar. İlişkiler de karşılıklı olduğu için Tanrı da insana karşı ilgisiz değildir, insanla ilgilenir. İnsan da Tanrı'ya karşı ilgisiz olmaması gerekir. Bundan dolayı insanın Tanrı ile iletişim kurabilmesi için birtakım yollar vardır. Şimdi bu yolları görelim:

a) Bilgelik

İnsan ve Tanrı ilişkisini, suje ve obje arasındaki ilişki gibi görebiliriz. Kişi, Tanrı'yı, ruhun, zekanın, bilgelikğin önderliğinde seyreder, kavrar, bilir. Böylece insan, Tanrı'nın karşısında taniyan, hisseden, inanan, bilen, kavrayan bir suje olarak karşımıza çıkar. Tanrı da insan tarafından bilinen, kavranan, hissedilen, inanılan bir varlık, obje olarak karşıda durmaktadır. "En geniş anlamıyla suje, duyan, düşünen, bilen ve irade eden "Ben" dir. Yani bilinçli, akıllı etkin olan insandır; O, Obje'ye inanma, bilme, davranışta bulunma amacıyla yönelir. Obje ise tasavvur edilen, düşünme konusu olan ve ideal olan bir şeydir."214

Tanrı ile iletişim kurulabilmesi için insanda, ruhun ussal yanı ile bir öğrenme, bilme, araştırma isteği ve gücü vardır. "Her ruhta bir öğrenme gücü ve bu işe yarayan bir örgen var-

213 Platon, *Epinomis*, 979 b

214 Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, Marmara Üniv.İlah. Fak.Vakfı Yayınları, Mar.Üniv.Basımevi, İstanbul 1992, S.19

dir. Düşünme gücü bir başka türlü güçtür. Onda tanrısal bir şeyler vardır. Bu güç, hiçbir zaman yok olmaz.”²¹⁵ Çünkü ruhun bu ussal, ölümsüz tanrısal ögesinin Tanrı’ya, idealara bir yakınlığı, ilgisi, şuuru vardır. “Ruh’un, ussal ögesi en yüksek ögedir ve tanrısala daha yakındır. Görülmez canlılar dünyası ile doğal bir ilgisi vardır ve onu seyretmeye yeteneklidir.”²¹⁶ Çünkü ruh, tanrısal olan şeylere yakındır, Tanrı’ya benzemektedir. “Ruh’un güçlü ve Tanrı’ya benzer bir şey olduğunu göstermiş olduk.”²¹⁷

İşte insan, kendisinde bulunan ve tanrısal bir özellik olan us yönü ile Tanrı’yı kavrayabilmektedir. Çünkü kişi kendi kendini yani tanrısal yanını bildiği zaman Tanrı’yı da bilebilmekte ve O’na benzeyebilmektedir. “Ruh, araştırmasını salt kendi başına yaptığı zaman o öte dünyaya, saf, ebedi, ölümsüz ve durağan varlığın dünyasına geçer. Ruh, ne zaman salt kendi başına kalırsa hep O’nunla birlikte olur ve ilişkilerinde değişmez kalır. Ruh’un bu haline Bilgelik adı verilir.”²¹⁸

Platon, Rakipler diyalogunda “*Kendi Kendini Bilmek*” ten bahsetmektedir ve bunu akıllı olmakla, yani bilgelikle yüce şeylere yükselebileceğini vurgulamaktadır. “Kendi kendini bilmek, akıllı olmaktır.”²¹⁹ İşte kişi, kendi kendini bilmekle akıllı, bilgelik sahibi bir insan olduğu için Tanrı’yı da bilebilmekte, kavrayabilmektedir. Çünkü kişi salt olarak kendi ruhu ile baş başa kaldığında, kendisine döndüğünde, ruhundaki tanrısal özellikleri gördükçe Tanrı’sını da bilebilmektedir. “Fizozof, hakikati doğrudan doğruya kendi nefsinde oluşu sırasında kavradığı (*Intuine*) şuur hallerini içe katlanışla (*Refleksi-*

215 Platon, *Devlet*, 518 c.d.e.

216 Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi*, Platon, S.114

217 Platon, *Phaidon*, 95 c

218 Platon, *Phaidon*, 79 d

219 Platon, *Rakipler*, Çev.Hamdi Varoğlu, Maarif V.Y.Yunan Klisk:14, Maarif Mtb., İst. 1943, 138 a.

yon) elde eder. Buna psikolojideki bir terim ile *İçe Bakış (Introspection)* diyebiliriz. İçe Bakış, felsefi araştırmanın en eski yollarından biridir. Sokrates, Platon ve benzerleri bunu kullanmışlardır.”²²⁰

İdea’ların yeri, zihin olduğu için ve ideaların en üstünde bulunan İyi İdea’sı ile kişi, zihin sayesinde bir iletişim kurabilmektedir. İnsan, zihnindeki ideaları düşündüğünde, us yönüne çevirdiğinde, İyi İdea’sı olan Tanrı’ya da ulaşabilmekte, yaklaşabilmektedir. “İdea’ların, düşüncede (*Dianoia*) bulunması biçimindeki ifadeler göz önüne alınırsa, idealara, düşüncenin kendi kendisine yönelmesiyle, kendi üstüne katlanma-
sıyla ulaşılabacağı sonucuna varılır.”²²¹

Ve bir suje olarak insan, Tanrı ile ilişki kurabilmesi için Tanrı’ya ve tanrılık şeylere ilgi duyması gerekir. Eğer Tanrı’ya ve tanrılık şeylere değil de bedensel, maddi şeylere istek duyarsa, oraya yönelirse Tanrı ile bir ilişki içerisine giremez, ölümsüz olamaz, bilgelige sahip olamadığı gibi O’nu kavrayamaz. “ Bir insan kendini tamamıyla tutkularına, isteklerine verirse ölümlü olur. Fakat kendini sırf bilgi uğruna gerçek bilgelige verir, yetileri arasında ölümsüz ve yüce şeyleri düşünmek yetisini ilerletir ve hakikate ermeye muvaffak olursa insanın ölümsüzlüğe ermesine hiçbir engel kalmaz.”²²²

İşte bilge insan gerçeğe, idealar dünyasına, İyi İdea’sına ulaşabilmesi için görünüşte olanın, duyular alanının peşine düşmez, bilgi ile Tanrı’ya yaklaşır ve O’na benzer bir hal alır. Çünkü insanlar, bilgi sayesinde Tanrı ile ilgilenir. “ Filozof’un içinde hiçbir aşağılık taraf olmaz. Çünkü Tanrı ve insan işleri-

220 Ülken, H.Ziya, *Felsefeye Giriş I*, Ankara Üniv.İlah. Fak.Yay., Ank. Üniv. Basımevi, Ankara 1963, S.34

221 Soykan, Ömer Naci, *Platon, Sofist Tercümesi İçinde*, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, S.113

222 Platon, *Timaios*, 90 b.c.d

ni bütünüyle kavramaya uğraşıp duran bir ruhtur, küçüklük-
le bağdaşmaz.”²²³

Kişi, bilge bir insan olduğu müddetçe, Tanrı ile uğraşacak, ilgisini ondan kesmeyerek ilişkisini hep canlı tutacaktır. Fakat insanın bir de bedensel yanı vardır ki bu tarafına önem verir de ruhun ussal parçasını, tanrısal ögesini, bilgeliği bir kenara iterek Tanrı ile ilişkisini, bağını kopartırsa, basitleşecek, arzu ve isteklerine boyun eğip küçülecektir. Ve Tanrı ile iletişim kuramayacaktır. Bundan dolayı insan, kendini bilgelige vermesi gerekecektir. “Kişi, ruhun bilim yoluyla yükseleceğine inanır, ondan ötesini küçümser. Beden, düzenini, her zaman ruh düzenine göre ayarlar.”²²⁴

Platon Metafiziğinin temel kavramı İyi Idea’sıdır. Ayrıca bu Tanrı, ahlakın (*ethic*) da temel kaynağıdır. Tanrı’ya ise bilgi ile varılır, böylece yetkinleşen insan ise sonucunda mutluluğa ulaşır. “İyi (*Tanrı, Nous*) ideasına ulaşabilmek ise, Platon’un ethiğinin temel niteliğini oluşturur. Ahlaklı bir yaşayış, mutluluğun temelidir. Yetkinliğe ise, bilgi ve ahlakla ulaşılabilir.”²²⁵

Özetle; Bilgelik, insanı Tanrı’ya ulaştıran, yaklaştıran O’nunla iletişim kurduran bir yoldur.

b) Dua

İnsan’ın, Tanrı ile ilişki kurabilmesinin bir başka yolu da O’na isteklerini bildirebilmek için dua etmesidir. Dua, Tanrı ile insan arasındaki iletişimin en canlı, en yoğun, en sıcak, en duygusal bir anıdır. İnsan, Tanrı’sına dua eder, yalvarır, bir şeyler ister ve Tanrı da insanın bu isteğine cevap verir ve insanla ilgilenir. Çünkü Tanrı, insana ilgisiz değildir. Tanrı, in-

223 Platon, *Devlet*, 486 a

224 a.g.e., 591 c

225 Topses, Yrd.Doç. Dr. Gürsen, *Felsefeye Giriş*, s.101

san ile doğumundan ölümüne ve ölümden sonra da her an ilgilenmektedir. “Tanrıların insanlarla ilgilendiklerini başarıyla kanıtladığını söyleyebilirim.”²²⁶

İşte dua etmek de Tanrı’nın insanla ilgilendiğine sıcak ve canlı bir örnektir. Platon, diyaloglarının birçok yerinde her zaman Tanrı’nın yardıma çağrılmasını ve O’na dua edilmesini istemektedir. “Bütün diyeceklerimizin her şeyden önce onların hoşuna gitmesi, bizim için de mantıklı olması için Onlara yalvarmalıyız. İşte Tanrılara duanız bu olsun.”²²⁷ İşte görmekteyiz ki insan ve Tanrı ilişkisinin kurulabilmesinin bir yolu da dua olmaktadır.

c) Sevgi (Eros)

Platon’da Tanrı’yla iletişim kurma yollarından biri ve en önemlisi, itici bir güç olan Eros’tur. Platon’un Eros dediği şey sevgi, tutku, coşku, kişinin Tanrı’yla iletişim kurabilmesi veya Tanrı’yı kavrayabilmesi için, insanın içinde ilişki kurmaya yönelik bir isteği, coşkuyu ifade eder. Çünkü eros, onu yüce şeylere itmektedir. İşte Eros, insanı Tanrı ile iletişim kurmaya iten bir coşku, sevgi ve arzudur. Ve bu yöneliş bu dünyadan başlayıp öte dünyaya, idealar dünyasına doğru bilgelik üzerine kurulu bir yöneliştir. “Eros, ölümsüz olana doğru yönelişin güdücüsü ve duyusal dünyadan ideler dünyasına doğru felsefi bir yükselişin tutkusudur.”²²⁸ Yani Eros, bilgi sevgisi olan bir bilgeliktir.

İşte insandaki bu yeti, sevgi ve aşk sayesinde Tanrı ile ilişki kurulabilmekte Tanrı’nın güzelliğini eros ile kavrayabilmektedir. İnsanın içinde bir istek, arzu ve sevgi olmazsa bir şeye yükselmek, ulaşmak istemez ve ulaşamaz. Bu istek ve

226 Platon, *Yasalar I-XII*, 905 d

227 Platon, *Timaios*, 27 c

228 Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, S.72

sevgi sayesinde Tanrı ile ilişki içerisine girilebilir. “Suje’nin (insanın), Obje ile (Tanrı) karşılıklı ilişkiye girebilmesi için istek ve arzuya sahip olması gerekir.”²²⁹

İnsan’daki bu yeti de kendisini “Güzel” de gösterir. Bu güzel, bu dünyadaki güzellikler değil, idealar dünyasındaki gerçek güzel, kendinde güzeldir. “Güzel, kendi başına güzeldir; Güzel, ayrı ayrı bir sürü şey değildir.”²³⁰

İnsan’daki bu eros yetisi, Tanrı’nın vasfı olan güzele yönelir, ilgisi Tanrı’nın güzelliğinedir. İşte bu coşu sayesinde felsefi olarak hem Tanrı’yı kavrar, bilir, hem de idealar dünyası hakkındaki bilgisi artar. Ve insan Eros (Aşk, Sevgi) sayesinde Tanrı ile ilişki kurabilir, O’na yakınlaşabilir. “Eros (Aşk), yani Tanrı ile insanlığı kendinde toplayan, bunları birbirine bağlayan bir kuvvettir.”²³¹

Eros’un ereği olan, bu mutlak güzellik, aynı zamanda hayatın da bir ereğidir. Çünkü bu salt güzelliğe erişmiş olan, O’nu seyreden kişi, ölümsüzlüğe ve mutluluğa erişir. “İnsan’ın salt güzellikle karşı karşıya geldiği an yok mu, işte yalnız o an için insan hayatı yaşanmaya değer.”²³²

Jostein Gaarder, Platon’un eros hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklar; Ruh, ideaları hatırladıkça, bilgisi arttıkça o eski yaşamına özlem duymaya başlar. İşte bu istek, özlem Eros’tur. Eros, sevgi demektir. Yani ruh, yuvasına “sevgi dolu bir özlem” duyar. Platon’un bu söz ettiği şey, felsefenin yoludur.²³³ Yani insanın ruhu, bu dünyaya gelmeden önce idealar aleminde olduğu için duyulur dünyada idealar alemini hatırlamakta, eski yuvasını özlemektedir. İşte bu özlem de Eros’tur.

229 Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, S.20

230 Platon, *Devlet*, 494 a.

231 Sena, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, II. Cilt, S.40

232 Platon, *Symposion*, Çev:Azra Erhat, S.Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, Yunan ve Latin Klasikleri:I, Yükselen Matbaacılık, İstanbul 1972, 211 d

233 Jostein, Gaarder, *Sofi’nin Dünyası*, S.102-103

Platon, erdemliliği, doğruluğu bilgi ile özdeşleştirmekte ve Eros'u da bilgi sevgisi, felsefe yolu olarak göstermektedir. İşte bundan dolayı kişi erdemli, doğru olur ise gerçek varlığa ulaşır. Gerçek erdemliliğe sahip olanlar da filozoflar yani bilgiyi seven ve bilgiye sahip olan kişilerdir. İnsan, gerçek güzelliğin bilgisini elde edememe durumunda gerçeği bilemeyecek, sanı (*Doxa*) durumunda kalacaktır. "Demek ki bir sürü güzel şeylere bakıp da yakın güzelliği göremeyen, bir sürü doğru şeylere bakıp doğruluğun kendisini göremeyenlerin her şey üstüne sanı'ları vardır. Ve sanı'ların arkasındaki gerçeği bilemezler. Hep kendinin aynı kalan öz varlıkları seyredenler sanı ile yetinmeyip, bilgiye ulaşır. Öz varlığı arayanlar da bilgi dostu yani Filozoflardır."²³⁴

İşte kişi, erdemli bir ruh güzelliğine kavuşup ardından bilginin peşine düşer, bilgiyi sever bilge biri olur ise gerçek varlığa, Kendiliğinden Güzel'e ulaşacaktır. Onu erdemliliğe, bilgelige, Tanrı'ya ulaşmaya iten güç de Eros olacaktır. Ve Mutlak Varlığa duyulan içkin bir sevgi, aşk sayesinde Tanrı'ya kavuşacaktır. Bu Öz Güzellik (*Auto to kalon*), diğer bütün güzelliklerin en tepe noktasında bulunan Tanrı'dır, Tanrı'nın güzelliğidir.

4. Ölüm Sonrası, Tanrı-İnsan İlişkisi: Ahiret (Eskatoloji)

Platon, insanın bu dünyada öldükten sonra ideler dünyasında bulunan *Hades* denilen yere gideceğini, çünkü ruhun, ölümsüz olduğunu belirtir. Ruh, ölümsüz olunca, onun gideceği bir *ikametgâh* olmalıdır. "Ruh, kesinlikle ölümsüz ve yok edilemezdir ve ruhlarımız da Hades'te gerçekten var olacaktır."²³⁵

234 Platon, *Devlet*, 479 e

235 Platon, *Phaidon*, 107 a

Bu dünyada iyi yaşamış olanlar, dindar olanlar, öbür dünyada da rahatlık içinde, mutlu ve bağımsız bir şekilde yaşarlar. “Yaşamlarını olağanüstü bir dindarlık ve iyilik içinde geçmiş oldukları görünen kimselere gelince, yeryüzünün içindeki bölgelerden, zindanlardan kurtarılır ve kendilerine tam bir bağımsızlık verilir. Böyleleri yukarıdaki yeni, temiz ikametgahlarına gider ve orada yaşamaya koyulurlar.”²³⁶

Platon, bu dünyada felsefe ile kendilerini arındıranların, bilgi sahibi olanların, öbür dünyada da mutlu olacaklarını ifade eder. “İnsanların tek kaygıları felsefe olsun, böylece mutlu yaşar, öldükten sonra da ötede yaşayışlarına denk bir mutluluğa ererler.”²³⁷

Platon, ruhun ölümsüz olduğunu ve bu dünyada ölüp öte dünyaya gitmeyi, ölmeyi insan için çok faydalı bir iş olduğunu belirtir. Ve kişinin bu dünyada ölüp öte dünyaya gitmesindeki en güzel tarafı ve kanıtı ise *adaletin* (*Justice*) öte dünyada gerçekleşmesidir. “Ölüm, bir değişimdir. Bulduğumuz yerden canın, tinin bir başka yere göçmesidir. Ne eşsiz bir kazançtır ölmek. Çünkü sonunda öteki dünyada bu sözde yargıçlardan kurtulup doğruluğu sağlayan gerçek yargıçları bulacaktır.”²³⁸

Platon, kişinin öldükten sonra öte dünyaya gideceğini, sorgulanacağını, mükafat ve ceza gördükten sonra tekrar başka bir kılıkla ruhunun bu dünyaya dönüp ruhun göçeceğini (*Transmigration, Reankarnasyon*), ikinci bir hayat yaşayacağını belirtir. “Canlı olandan varlığa ölü olan, ölü olandan, canlı olan varlığa gelir. Demek ki yaşama yeniden gelmek diye bir

236 a.g.e., 114 b.c

237 Platon, *Devlet*, 498 c

238 Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev.Teoman Aktürel, Diyaloglar I, B.FK.: 49, Remzi Kitabevi, Evrim Matbaacılık, İstanbul 1993, 40 c

şey vardır. Ve bu gelme yaşayan insanların ölümlerden varlığa geldiği bir süreç olacaktır.”²³⁹

Platon'a göre kötü insan Hades'te verilen bu cezalardan sonra, tekrar bu dünyaya imtihan için kadın olarak gönderilir. Yine kötü olmakta devam ederse hayvan kılığında tekrar gönderilir.²⁴⁰

Platon, ölüm sonrası hayat ile Tanrı'nın insanla ilgilenişini (*heptesthai*) ilişkilendirir. Platon, Tanrı'nın insan ile ilgilenişini ve bu ilgilenmesiyle öte dünyada adalet için mükafat veya ceza vereceğini belirtir. Zaten bir şeyler ile ilgilenmeyen varlık, daha sonraki yaşamda da ilgilenmez. Madem ki Tanrı, bu alemde insanla ilgilenmektedir. Öte dünyada da ilgilenecek onu yalnız ve bir hiç durumda bırakmayacaktır. Tanrı, iyilere mükafat, kötülere ise ceza verecektir.²⁴¹

Özetle Platon, ölüm sonrasında insanların dünyada yaptıklarından dolayı sorumlu oldukları için Tanrı tarafından mahkeme edileceğini, mükafat ve cezanın olmasıyla adaletin gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Genel olarak baktığımızda Platon'da, insan yaratıldığından beri doğumundan ölümüne kadar Tanrı-İnsan ilişkisi her an devam etmekte ve kişinin bedensel ölümünden sonra yeni bir hayata başladığında da Tanrı-İnsan ilişkisi sürmektedir. Platon'un Tanrı'sı Deizm'in Tanrı'sı gibi evren ve insan ile ilişkiyi koparan, soğuk bir Tanrı değil, ilişkisi her an devam eden, ilgilenen sıcak bir Tanrı olarak karşımızda durmaktadır.

239 Platon, *Phaidon*, 31-32 d

240 Platon, *Timaios*, 90 e

241 Platon, *Yasalar I-XII*, 905 a.-d

SONUÇ

Genel olarak Platon'un yaşadığı sosyo-kültürel şartlar göz önüne getirildiğinde farklı bir Tanrı anlayışı ortaya koyduğunu görebiliriz. O güne kadar mitolojik karakterde ele alınan Tanrı, Platon'la birlikte felsefi bir zemin üzerinde ortaya konmuştur. Yani Platon, Tanrı'yı, masal sınırlarından çıkarıp, rasyonel teolojinin temellerini atmıştır. Fakat felsefi Tanrı'yı ortaya koyarken hocası Sokrates'e baskı yapan, gerçek ışığı göremeyen vahşi mağara adamlarının (*Yunan Politeistleri*) yaptıklarından dolayı tepki çekmemek için, bir sembol olarak bu mitolojideki tanrıların adlarını kullanmıştır. Platon'a göre Tanrı, İyi İdea'sı Tek'tir.

Platon'un felsefesi, idealar öğretisine dayandığı için pek tabii olarak Tanrı, bu öğreti içerisinde yerini almıştır. Platon, Tanrı'sını İyi İdea'sı ile özdeşleştirerek Teolojisini, Metafizigi ile uygun hale getirmiştir.

Platon'un Tanrı'sının özelliklerinden dikkat çeken bir noktada da Tanrı'nın iyi oluşu üzerinde durulmasıdır. Fakat bunun yanında, İyi, Platon için sadece Teoloji'nin değil, aynı zamanda bilgi (*episteme*), varlık (*esse*) ve ahlak'ın (*ethic*) da merkez kavramıdır. Bundan dolayı Platon Metafizigi, temelde "İYİ"nin metafizigidir.

Metafizik bir kavram olan İyi, teolojik bağlamda, Yaratıcı Tanrı (*Demiurgos*) olur. Platon'un Tanrı'sı, evreni yaratırken birtakım nedenler ile hareket etmiştir. Bu nedenler Zeka ve Zorunlu Neden (İçsel ve Dışsal Zorunluluk)'dir.

Bundan dolayı Tanrı, doğrudan ve dolaylı olarak her şeyin yaratıcısıdır. Fakat bu yaratma, bilinen anlamdaki bir yoktan yaratma değil, hazır olan malzemeden yola çıkılarak, bir amaç doğrultusundaki mimari bir düzenlemedir, vardan yaratmadır. Çünkü yoktan yaratma, sadece Platon'da değil Yunan kültüründe de olmayan bir kavramdır. Artık bu anlayışı Yunan felsefesi içinde düşündüğümüz zaman yoktan yaratmamak Tanrı'ya bir acizlik yüklemes. Çünkü bu anlayışı, Yunan düşünce tarihinin tabii bir seyri olarak görmek gerekir.

Platon'un Tanrı'sı, iyi olmakla beraber, bütün işlerinde ölçülü, adaletli, erdemli, bilgili, kudretli yani Tanrı kelimesine yakışır bir biçimde davranmaktadır. Bundan dolayı Tanrı, bütün varlıklarla, evrenle insanla her an ilgilenmekte ve onları duyular dünyasında yalnızlığa itip bir hiç durumunda bırakmamaktadır. Platon'a göre insan da filozof olduğu müddetçe Tanrı'yla ilişki kurabilmekte ve O'nu bilebilmektedir. Ve bu Tanrı bilgisini diğer filozoflara sembolik anlatımlarla tanıtabilmektedir.

Platon, Tanrı'yı felsefi açıdan ele alıp Teoloji'yi efsanelerin zincirinden kurtarmaya çalıştığından dolayı Doğu'da ve Batı'da bir çok felsefi sistemleri, sanatsal etkinlikleri etkilemiş bir filozof olarak düşünce tarihinde önemli bir konuma sahip olmuş ve *olmaktadır*.

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, Adnan, İlim ve Din, I. -II. Cilt, Remzi Kitabevi, Kenan Matbaası, İstanbul 1944.

ARISTOTELES, Metafizik, Çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1985.

ARSLAN, Ahmet, Aristoteles, Metafizik, Yabancı Terimler Dizisi İçinde, Ege Üniv. Edeb. Fak. Yay. , İzmir 1992.

ASHBOUGH, Anne Freire, Plato's Theory of Explanation, State University of Newyork Press, America 1988.

AKARSU, Bedi, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.

AYDIN, Prof. Dr. Mehmet, Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, İstanbul 1992.

— Tanrı Hakkında Konuşmak : Felsefi Bir Tahlil, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi I, Şafak Yayınevi, Manisa 1983.

— Tanrı - Ahlak İlişkisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayn., Ankara 1991.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, Felsefe, Sedat Basımevi, İstanbul 1938.

BUBER, Martin, Tanrı Tutulması, Çev. A. Tüzer, Lotus Yayıncılık, Ankara 2000.

COPLESTON, Frederick, Felsefe Tarihi, Platon, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1985.

ERİŞİRGİL, Emin, Kant'tan Parçalar, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

— Filozofîye Başlangıç, Lise Kitapları, Maarif Vekillîği, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

FARABI, Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması, Çev. Mahmut Kaya, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

FORLANDER, Karl, Felsefe Tarihi I, Çev. M. İzzet, Akaf İslami Matbaası, İstanbul 1927.

GILSON, Etienne, Tanrı ve Felsefe, Çev. Mehmet Aydın, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Yay. , İzmir 1986.

GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

— Felsefe Arkivi, cilt 5, sayı 1, Batı Anadolu Filozofları, İstanbul Matbaası, İst. 1960

JOSTEIN, Gaarder, Sofi'nin Dünyası, Çev. Gülay Kutal, Pan Yay. , İstanbul 1996.

KOÇ, Turan, Din Dili, Rey Yayıncılık, Netform Matbaası, Kayseri 1995.

KÖNİ, Yunus Kazım, Eflatun'un İde Nazariyesi, Şirket-i Müret. Kitabevi, İstanbul 1937.

LANGE, A. Friedrich, Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Eleştirisi I, Çev. Ahmet Arslan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

NAMIK, Mustafa, Eflatun, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul 1933.

ÖZCAN, Hanifi, Epistemolojik Açından İman, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

PAKSÜT, Fatma, Platon ve Platon Sonrası, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1982.

PLATON, II. Alkibiades, Çev. Suat Baydur, Maarif V. Y. İstanbul 1943.

___ Devlet, Çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcaz, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992.

___ Epinomis, Çev. Adnan Cemgil, Maarif V. Y. , İstanbul 1943.

___ Euthyphron, Çev. Pertev Naili Boratov, Maarif V. Y. , İstanbul 1942.

___ Kratylos, Çev. Suat Yakup Baydur, Maarif V. Y. , İstanbul 1944.

___ Mektuplar, Çev. İrfan Şahinbaş, Maarif V. Y. , İstanbul 1941.

___ Menon, Çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.

___ Parmenides, Çev. S. Babür, Ara Yayıncılık, İstanbul 1989.

___ Phaidon, Çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989.

___ Phaidros, Çev. Hamdi Akverdi, Maarif V. Y. , İstanbul 1941.

___ Philebos, Çev. S. Esat Siyavuşgil, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1989.

___ Rakipler, Çev. Hamdi Varoğlu, Maarif V. Y. , İstanbul 1943.

___ Symposion, Çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

___ Sokrates'in Savunması, Çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar I, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

___ Timaios, Çev. E. Güney-L. Ay, Maarif V. Y. , İstanbul 1945.

___ Theaitetos, Çev. M. Gökberk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

___ Yasalar I-XII, Çev. C. Şentuna-S. Babür, Kabala Yayınevi, İst. 1994.

RIFAT, Haydar, Eflatun, Matbaa-i Kütüphane, İstanbul 1935.

RUSSELL, Bertnard, Batı Felsefe Tarihi, Çev. M. Sencer, Say Kitap Yay. , İstanbul 1983.

SAHAKIAN, William S. , Felsefe Tarihi, Çev: Aziz Yardım-
lı, İdea Yayınları, İstanbul 1990.

SENA, Cemil, Filozoflar Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

___ Tanrı Anlayışı, Remzi Kitabevi, İst. 1990

STORIG, Hans Joachim, İlkçağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan, Çev. Ömer Cemal Güngören, Yol Yayınları, İstanbul 1994.

SOYKAN, Ömer Naci, Platon, Sofist Tercümesi İçinde, Ara Yay. , İstanbul 1990.

SUNAR, Cavit, İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay. , Ankara 1973.

TEPE, Harun, Platon'dan Habermas'a Felsefe'de Doğruluk ya da Hakikat, Ark Yayınevi, Ankara 1995.

TOPSES, Yrd. Doç. Dr. Gürsen, Felsefeye Giriş- Felsefe Düşüncesinin Gelişimi, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

TUNALI, İ. Hakkı, Grek Estetiği, İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yayn. , İstanbul 1960.

TUĞCU, Tuncer, Felsefe Tarihi 1. Cilt İlk Çağ, Sorun Yayınları, İstanbul 1985.

TURGUT, İhsan, Felsefenin Temel Sorunları, Habem-Yayıncılık, İzmir 1993.

___ Platon'un Son Dönem Felsefesinde Bilgi Sorunu, Bilge Han Matbaası, İzmir 1992.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Komisyon, T. D. T. K. Yayınları, Ankara 1988.

ÜLKEN, Ord. Prof. Hilmi Ziya, Varlık ve Oluş, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara 1968.

___ Felsefeye Giriş I, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay. , Ankara 1963.

VON ASTER, Ernest, Felsefe Tarihi Dersleri I, İlkçağ Ve Ortaçağ Felsefesi, Çev: Macit Gökberk, A. İhsan Matbaası, İstanbul 1943

W. K. C. GUTHRIE, İlkçağ Felsefe Tarihi, Çev:Dr. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara 1988.

WEBER, Alfred, Felsefe Tarihi, Çev. H. V. Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul 1991.

Güç İstenci

F. Nietzsche

Felsefe, 500 sh. ISBN: 975-8257-70-06

“Benim burada anlatacaklarım, önümüzdeki yüzyılın tarihidir. Ben neyin geleceğini, neyin olacağını anlatacağım, başka türlü bir şeyin olup bitmeyeceğini: Nihilizmin Yükselişini. Bu tarih şimdiden anlatılabilir, çünkü zorunluluğun kendisi burada harekete geçmiş durumdadır. Bu gelecek şimdiden yüzlerce işaretle dile gelmektedir, bu yazgı her yerde kendini şimdiden haber vermektedir. Geleceğin bu müziği için zaten bütün kulaklar dikkat kesilmiş bulunmaktadır. Bizim bütün Avrupa kültürümüz uzun süreden beri on yıldan on yıla büyüyen gerilimin bir işkencesiyle, tıpkı bir felaketin doğrultusunda son hızla yol almaktadır. Tedirgin, cebren güç kullanarak, aşırı acelecilikle: Tıpkı yolunun sonuna gelmek isteyen ve artık kendini düşünmeyen ve kendi üzerine düşünmekten korkan bir ırmağa benzetmektedir.”

Aforizmalar

F. Nietzsche

Felsefe, 256 sh. ISBN: 975-8257-46-3

“Ben her türlü ahlaki hüküm vermeye, övmeye ve mahkum etmeye karşı derin bir tepki duyarım. Alışlagelen ahlaki hükümlere karşı şunu sorarım: Hüküm veren hüküm vermeye esas itibarıyla haklı mıdır? O onun yeterli derecede üstünde midir? Onun sağgörüsü, hayal taze, serin ve doğallığını yitirmemiş olarak tutun! His dolu olanların ilik havası, duygusalların boğucu sıcak havası sizden uzak olsun!...

İradene inan ve hepimize şunu söyle: “Ben sadece bu olmak istiyorum.” Cezanın kendi yasasını kendi üzerine as. Biz olanların infazcısı olmalıyız!... Erişilen mutluluğun mührü nedir? Kişinin kendisinden utanç duymasıdır. Siz en yakınlarınızın çevresine sokuluyorsunuz ve bunun için özel sözleriniz var. Ama ben yine de şunu söylüyorum: Sizin en yakınınıza olan sevginiz kendinize olan fena sevginizdir.”

Bu iki kitapta F. Nietzsche'nin özgünlüğünün en iyi yansımalarını bulacaksınız

birey

bişey - Felsefe

- Aforizmalar - *F. Nietzsche*
- Bilginin Arkeolojisi - *Michel Foucault*
- Psikoloji ve Ruhsal Hastalık - *Michel Foucault*
- Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık - *Michel Foucault*
- Metafizik Nedir?
G. Marshal, Bergson, R. Guenon
- İslam Felsefesine Giriş
Dr. Muhsin Gerviyani
- Felsefi Tasavvuf
Dr. Muhammed Akil
- Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi
Doç. Dr. Ali Osman Gündoğan
- Sağduyu Eylem Felsefesi
Dr. H. Mustafa Açıköz
- Güç İstenci - *F. Nietzsche*
- Felsefede Bir Çıraklık- Gilles Deleuze
Michael Hardt
- Filozofların Tutarsızlığı- Tehafüt'ül- Felasife
Gazali
- Düşünmede Doğru Yöntem
Gazali
- F. Nietzsche Hayatı ve Felsefesi
Ahmet Nebil - Baha Tevfik- Memduh Süleyman
- Deleuze ve Guattari Üzerine Bir İnceleme
Ronald Boue
- 19. Yüzyıl Avrupalı Aklın Sekülerleşmesi
Owen Chadwick
- Defterler (1914-1916) - *Ludwig Wittgenstein*
- Otobiyografiler - *Jacques Derrida*
- Henri Bergson Modern Dinin Filozofu - *Dr. Emil OTT*
- Mektuplar I - *F. Nietzsche*
- Merhamet ve Bağışlama - *Jacques Derrida*
- Çalınan Poe - *Lacan ve Derrida*
- Filozoflarla Birer Saat - *Mustafa Rahmi*

ANARŞİST FELSEFE

-OTORİTEYE BAŞKALDIRI, İMKANSIZI İSTEMEK-

Sokaktaki vatandaştan üniversitedeki öğrencisine, sağcısından solcusuna, devlet görevlisinden esnafına, basından askeriye kadar hemen hemen herkes el ve ağız birliğiyle anarşizme karşıdır.

Anarşizme karşı bu denli güçlü bir önyargının beslenmesinin nedeni, bu kavramın yergi dolu, çoğu olumsuz çağrışımla gündelik yaşamımıza yerleşmiş olmasıdır. Kaos, kargaşa, kuralsızlık, terör, yıkıcılık, makine kırıcılığı, ilkelliğe dönüş isteği, küçük burjuvalık, başsızlık, iktidarsızlık, kanunsuzluk, ahlaksızlık, mülkiyet düşmanlığı, örgütsüzlük, otorite karşıtlığı, dinsizlik, bireycilik, sorumsuzluk, disiplinsizlik gibi çağrışımları anarşizm kavramının dosdoğru anlaşılmasına engel oluyor.

Hal böyle olunca, anarşizm çoğu zaman bir suçlama nedeni olarak öne sürülmektedir. Eski Yunan'dan beri politikacılar rakiplerini anarşistlikle suçlamışlardır. Nitekim Ecevit'in de, izlediği ekonomi politik nedeniyle Özal'ı ciddi ciddi anarşistlikle suçladığını hatırlıyoruz.

Anarşizm yanlış kavramlarla kuşatılmış bir düşünce ve eylem biçimidir. Bunun temel nedeni ise anarşizmin gerçekten basit sloganlarla ve parti politikalarıyla ifade edilemeyen farklı bir düşünüş tarzına sahip olmasıdır. Anarşizm siyasi bir felsefe olmanın ötesinde siyasi, sosyal ve kişisel yanları kuşatan bir yaşam tarzıdır.

Anarşizm hakkında doğru bir anlayışa sahip olmak için öncelikle kuramın yukarıda sözünü ettiğimiz, gündelik dildeki eksik, çarpık ve yanlış kullanımlarını geçersiz kılacak doğru bir tanımlamasını yapmak gerekiyor.

Bu kitap: Anarşizmin Etimolojisi ve Tanımları, Anarşizm Türleri, Anarşizm Sembolleri, Anarşizm Kurucularından: 1.Bakunin, 2.Koropotkin, 3.Prodhoun, 4.Emma Goldman'ın hayatını ve makalelerini inceleyerek yeni bir bakış açısı sunmakta.

Ayrıca Noam Chomsky İle Anarşizm Üzerine, John Zerzan İle İlkelliğe Dönüş Üzerine, Todd May İle Postyapısalcı Anarşizm Üzerine yapılan röportajları gündemimize taşımaktadır.